

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Strukturální a institucionální příčiny přeměny ubytoven na zařízení poskytující
bydlení sociálně znevýhodněným za účelem státem garantovaného zisku

Bc. Martin Šmoldas

Diplomová práce

2015

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 15. 3. 2015

Martin Šmoldas

ANOTACE

Práce je založena na komparaci poznatků z několika aplikovaných terénních výzkumů zaměřených na problematiku bydlení v sociálně vyloučených lokalitách a historického studia bytové problematiky se zvláštním zřetelem na tzv. rezidenční segregaci. Cílem práce je popsání strukturálních a institucionálních příčin přeměny některých ubytovacích zařízení na ubytovny pro tzv. sociálně slabé, financující své bydlení z tzv. dávek na bydlení a popsání těchto proměn v kontextu soudobých sociologických a antropologických teorií.

KLÍČOVÁ SLOVA

sociální vyloučení, neoliberalismus, bydlení, bytová politika, privatizace, rezidenční segregace, ubytovny

TITLE

Structural and institutional causes of converting lodging-houses into facility providing housing to social disadvantaged for the purpose of state guaranteed profit

ANNOTATION

The work is based on a comparison of the findings from a number of applied field research focused on the issue of housing in socially excluded localities and historical study of housing issues, with special emphasis on the so-called residential segregation. The aim is to describe the structural and institutional causes of the transformation of some accommodation facilities at a lodging-house for so-called underprivileged, financing their living from so-called housing benefits and describe these changes in the context of contemporary sociological and anthropological theories.

KEYWORDS

social exclusion, neoliberalism, housing, housing policy, privatization, residential segregation, lodging houses

Obsah:

1. ÚVOD.....	6
2. METODOLOGIE	8
2. 1 VĚDOMÍ VLASTNÍ POZICE	9
2. 2 POPIS JEDNOTLIVÝCH VÝZKUMNÝCH METOD	12
2. 2. 1 <i>Etnografické neboli zúčastněné pozorování.....</i>	<i>13</i>
2. 2. 2 <i>Strukturované a polostrukturované rozhovory (Interview).....</i>	<i>15</i>
2. 2. 3 <i>Desk research.....</i>	<i>17</i>
2. 2. 4 <i>Reprezentativní šetření .....</i>	<i>18</i>
2. 2. 5 <i>Další metody.....</i>	<i>19</i>
2. 3 LIMITY A RIZIKA VÝZKUMU	19
2. 4 ETIKA VÝZKUMU	20
3. TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ	22
3. 1 KONCEPT SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	24
3. 3. NEOLIBERALISMUS A PENALIZACE CHUDOBY	31
3. 4. GENTRIKACE MIGRACE A POST-INDUSTRIÁLNÍ MĚSTO.....	38
3. 4. STRUKTURÁLNÍ A INSTITUCIONÁLNÍ.....	39
4. HISTORICKÉ PŘÍČINY STRUKTURÁLNÍCH NEROVNOSTÍ V OBLASTI BYDLENÍ.....	41
4.1. BYTOVÁ PROBLEMATIKA A BYTOVÁ POLITIKA V ČESKOSLOVENSKU PŘED ROKEM 1989	41
4.2. PRIVATIZACE BYTOVÉHO FONDU	46
4.2.1 <i>Privatizace bytového fondu v Moravském Berouně.....</i>	<i>50</i>
4. 2. 2. <i>Dopady privatizace .....</i>	<i>55</i>
4. 3. STRUKTURÁLNÍ, INSTITUCIONÁLNÍ A LOKÁLNÍ DŮVODY VZNIKU A PŘEMĚNY UBYTOVEN PRO SOCIÁLNĚ SLABÉ	58
4.3.1. <i>Strukturální důvody .....</i>	<i>58</i>
4.3.2 <i>Institucionální důvody .....</i>	<i>60</i>
4.3.3 <i>Teoretický rámec .....</i>	<i>61</i>
5. ZÁVĚR	62
6. POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:	63
6.1 KNIHY:	63
6. 2 ODBORNÉ ČLÁNKY:.....	66
6. 3 INTERNET A MÉDIA:.....	67

1. Úvod

Následující práce je založena na čtyřech antropologických výzkumech, které autor realizoval pro Agenturu pro sociální začleňování¹ při Úřadu Vlády ČR v letech 2012, 2013, 2014 a 2015 ve městech Větrní, Moravský Beroun, Příbram a Krnov, a na další doplňkové výzkumné činnosti, prováděné pro potřeby této práce v dalších lokalitách. Jednalo se o aplikované výzkumy, jejichž hlavním cílem bylo zmapování a popsání mechanismů, které vedly ke vzniku a následnému prohlubování sociálního vyloučení se zvláštním zřetelem k situaci v oblasti bydlení². Výstupem výzkumů byly buď popisné³ zprávy⁴ určené pro potřeby zadavatele, subjektů seskupených v Lokálních partnerstvích⁵ a zájemcům z řad široké veřejnosti i médií. Na popisný charakter zmíněných studií a výstupů navazuje autor předkládanou prací, která si klade za cíl získané poznatky podrobit dalšímu kritickému zkoumání a prostřednictvím zobecnění nastínit hypotézu možných podmínek, které předcházely přeměně ubytovacích zařízení (dále jen *ubytoven* nebo *ubytoven pro sociálně slabé*) do stávající podoby. V současné době se řada ubytoven zaměřuje na sociálně slabou klientelu, která své bydlení obvykle financuje z tzv. dávek na bydlení. Tento trend se v posledních letech rozrostl do nebývalých rozměrů a zasahuje do života značné části obyvatel ohrožených sociálním vyloučením. Nejenže se stávající ubytovny přizpůsobují novému typu klientely, ale jedná se o natolik výhodné podnikání (se státem garantovanými příjmy), že za tímto účelem vznikají ubytovny nové. Tento fenomén však není způsobený pouze morálním selháním několika podnikavých jedinců a provází ho řada jiných souvislostí s proměnami struktury hospodářství a pojetí bytové a sociální politiky, které se objevují také

---

¹ Dále jen Agentura nebo zadavatel. Pozn. aut.

² Některé z uváděných výzkumů však zaměřovaly pozornost i na jiné oblasti, například na oblast zaměstnanosti. Pozn. aut.

³ Ačkoliv se jednalo o převážně popisné případové studie, určitá míra zobecnění se v těchto zprávách objevuje. Následující práce se snaží především o jejich doplnění o chybějící kontext teoretických modelů společenských věd.

⁴ Např. ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování soc. znev. v obci Větrní*. (Praha 2013).

ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Situační analýza Moravský Beroun*. (Praha 2013).

ŠMOLDAS, M., JELÍNKOVÁ, Z., *Podkladová Analýza. Koncepce bydlení města Příbram*. (Příbram 2015) a další.

⁵ Lokální partnerství je platforma ustavovaná ve spolupracujících obcích Agenturou pro sociální začleňování za účelem vzájemné spolupráce zainteresovaných aktérů z oblasti státní správy, samosprávy a neziskového sektoru při řešení problematiky sociálního vyloučení v obci.

v jiných částech světa. Hypotéza zastřešuje a propojuje okolnosti ustavení ubytoven do současné podoby a je založena na srovnávacím studiu bytové problematiky a problematiky bydlení sociálně vyloučených občanů ve zmíněných městech. Jejím základním východiskem je vysvětlit vzájemné působení strukturálních, institucionálních a lokálních podmínek pro vznik a rozvoj ubytoven. Hypotéza je budována induktivní metodou, a kromě podmiňujících vlivů na přeměnu či vznik uváděných ubytoven zahrnuje také jednání a interakce dalších aktérů, kteří figurují v celé studii. Jedná se především o majitele nemovitostí, představitele institucí a v neposlední řadě také o samotné sociálně vyloučené, kterých se celá problematika dotýká především. Důsledky zmiňovaných procesů se projevují například v podobě migrace, pohybů na trhu s nemovitostmi a dalších faktorů, které budou na dalších stranách podrobně rozepsány.

Hlavním smyslem uvedené práce je ukázat, že bytová problematika sociálně znevýhodněných občanů není pouze individuální problém, nýbrž problém strukturální, který podléhá lokálním specifikám i globálním trendům, proměnám charakteru průmyslového města, institucionálním zásahům, sociálním nerovnostem, etnickým rozdíly a dalším proměnným, které se v hypotéze pokusí autor práce propojit do funkčního a srozumitelného celku.

2. Metodologie

Postupy při získávání poznatků k této studii vycházely převážně ze zadání Agentury pro sociální začleňování a společnosti GAC s.r.o. a byly založeny na kombinaci kvalitativních a kvantitativních společenských metod. Konkrétně se jednalo o etnografické neboli zúčastněné pozorování, strukturované a polostrukturované rozhovory, sekundární analýzu dokumentů (desk research), dotazníkové šetření nebo o kvantitativní analýzu poznatků získaných během výzkumu.

Zvolené výzkumné nástroje jsou považovány za standardní metody užívané v sociokulturní antropologii⁶ a v dalších společenských disciplínách. Jejich výběr je zdůvodněn především požadavky zadavatele a zaměřením výzkumů. Výzkumník nepřicházel do žádného cizího nebo exotického prostředí jako antropologové v klasickém období této disciplíny⁷, nýbrž vstupoval do českého urbánního prostředí, z vlastní zkušenosti již rámcově obeznámen s pravidly sociálních interakcí, které zde probíhají. Jinými slovy výzkumník neprožíval žádný zásadní kulturní šok, nemusel si osvojovat žádný specifický jazyk místní

---

⁶ Srov. RUSSELL, B., H., *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches*. (Oxford 1995), s. 102, 136, 165, 208, 237, 256 a další.

⁷ Viz např. ERIKSEN, T., H., *Sociální a kulturní antropologie*, (Praha 2008), str. 26 – 29, 42.

komunity⁸ a podle pokynů ze zadání výzkumu nebo dle vlastního uvážení se mohl pustit rovnou do sběru informací⁹. Zároveň si však musel být vědom rizika, o kterém u tohoto typu výzkumu hovoří Eriksen: „*Ve známém, nebo alespoň částečně známém prostředí má badatel tu výhodu, že zvládá jazyk a kulturní zvyklosti lépe než na kulturně vzdáleném místě, ale zároveň má sklon všechno považovat za samozřejmost. Tento problém se někdy označuje jako „slepota v domácím prostředí“...*“¹⁰

2. 1 Vědomí vlastní pozice

Problémy spojené s průnikem do terénu v tomto případě nekončily pouze u zmíněné slepoty v domácím prostředí. V každém okamžiku výzkumu musel mít výzkumník na paměti rovněž specifické postavení, se kterým do terénu vstupoval, a které se odráželo v přístupech jednotlivých informátorů či respondentů. Na jednu stranu totiž pracoval z pověření jedné z nejvýznamnějších institucí v České republice, tedy Úřadu vlády České republiky (nicméně tato pozice mu oproti jiným běžným smrtelníkům neudělovala žádné nadstandardní pravomoci při zjišťování informací. Výzkumník tak, řečeno v Bourdieho terminologii, teoreticky disponoval značným avšak situačně podmíněným) *symbolickým kapitálem*¹¹, jehož význam však závisel pouze na tom, jestli jej daná osoba se kterou probíhala interakce, považovala za zdroj autority či nikoliv. Navíc se badatel často potýkal s poměrně značnou nedůvěrou ve zmíněné instituce, panující v sociálně vyloučených lokalitách, a k mnohým rozhovorům se tak dostal až po opakovaném ujištění, že není zástupcem sociálního odboru Městského úřadu (dále jen MěÚ), či dokonce obávaného OSPODU¹². Význam výzkumníkova statusu tedy závisel na kontextu, a pro různé situace tak musel mít připraveny různé interpretace samotného poslání výzkumu.

I přes nastíněné komplikace bylo však zvláštní pověření při kontaktu s některými osobami a institucemi klíčové a výzkumník musel mít i kvůli případnému zkreslení informací, tuto skutečnost neustále na paměti. Poznatky získané kontakty a rozhovory s

---

⁸ Ačkoli alespoň základní znalost romštiny je v tomto prostředí nesmírnou výhodou. Pozn. aut.

⁹ Studium dílčích témat uprostřed vlastní, neboli industriální zásadní společnosti se obvykle nazývá urbánní antropologie. Viz. např.: ERIKSEN, T., H.: *Sociální a kulturní antropologie*, (Praha 2008), str. 40, 298 a další.

¹⁰ ERIKSEN, T., H., *Sociální a kulturní antropologie*, (Praha 2008), str. 46.

¹¹ Viz. BOURDIE, P., *Teorie jednání*, (Praha 1998), s. 81 a další.

¹² OSPOD - Odbor sociálně právní ochrany dětí. Obvykle bývá součástí sociálních odborů městských úřadů. Podle zákona...Viz...Pozn. aut.

institucionálními aktéry tak byly přezkoumávány a ověřovány pomocí dalších výzkumných metod. Pozornost věnovaná vlastní pozici výzkumníka v kvalitativním výzkumu je ve společenských vědách označována obvykle jako reflexivita. Ve svém článku o metodologii ji například popisují Guilleminová a Gillamová: „...reflexivita znamená, že výzkumník by se měl neustále bedlivě zabývat svými vlastními kroky a jejich dopady pro průběh výzkumu a měl by je podrobovat stejnému kritickému zkoumání jako kterákoli jiná data“ Nebo: „Reflexivita znamená kritické rozvažování nad tím, jak badatel během výzkumného procesu vlastně poznává – kteří činitelé konstrukci věděni ovlivňují a jak jsou tyto vlivy patrné v plánování, provádění a zpracování výzkumu.“¹³.

Zatímco se však vědomí důsledků, které přináší vlastní antropologova přítomnost v terénu, dotýká každého výzkumu, výše uvedené charakteristiky se objevují hlavně u výzkumů aplikovaných. Při nich totiž badatelé pracují z pověření nějaké instituce, ale zároveň by si měli uchovat jistou míru nezávislosti. Aplikované výzkumy jsou totiž obvykle prováděné na zakázku, a jejich zadavatelé i přes veškerou deklarovanou snahu zůstávají málokdy stoprocentně nestranní. Výzkumníci se tak při tomto typu práce obvykle potýkají s jistými očekáváními na průběh a vyznění připravované studie a je pouze na jejich vůli a přesvědčení, aby si před tímto nepřímým tlakem obhájili svá výchozí stanoviska a vlastní nezávislou pozici dokázali artikulovat i vzhledem ke svým informátorům. Na rozdíl od akademického, neboli tzv. základního výzkumu „jehož ideálem je hodnotová neutralita a resistance vůči politickým zájmům“ je totiž aplikovaný výzkum „realizovaný na společenskou či komerční poptávku a...je...princiálně oddělený od výzkumu základního.“¹⁴ Mezi základní odlišnosti přitom, kromě vlastní motivace pro výzkum, patří především „...role zadavatele výzkumného projektu, který...vstupuje mezi badatele a zkoumané téma, které vymezuje a politizuje, čímž zásadním způsobem ovlivňuje pozici badatele ve vztahu ke zkoumané populaci, způsobu vedení výzkumu a jeho metodologii.“¹⁵ Výstupem aplikovaných výzkumů jsou tak primárně podklady, které „slouží coby východisko pro plánování a realizaci programů zaměřených na řešení sociálních a ekonomických neduhů nebo na zavádění inovativních praxí do různých

---

¹³ GUILLEMIN, M., GILLIAM, L. *Etika, reflexivita a „eticky důležité okamžiky ve výzkumu*. Biograf. 2004, č. 35, s. 24 a 25.

¹⁴ HIRT, T., *Teoretický a institucionální rámec aplikované antropologie: úvod do problematiky*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), str. 13.

¹⁵ TOUŠEK, L., *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), str. 29

společenských kontextů.“¹⁶ Od tohoto zacílení výzkumu se pak odvíjejí očekávání zadavatele o průběhu a vyznění výsledné studie. Badatel je tak současně nucen obhájit jistou míru nezávislosti při interpretaci vědeckých poznatků a zároveň, srozuměn se základním posláním a nastavením výzkumu, musí dle zadání srozumitelně formulovat svoje poznatky tak, aby lépe přispěly k žádoucí (a zadavatelem plánované) sociokulturní změně.

Zaměření výzkumu na fungování a působnost institucí a jejich vliv na procesy odehrávající se na úrovni místních společenství, je v současnosti v rámci aplikovaného i akademického výzkumu považováno za samozřejmost. Tento přístup je v antropologii zohledňován v posledních desetiletích s tím, jak se celý svět stává propojenějším a místní komunity jsou stále pevněji svázanější s fungováním státu a globálních socioekonomických procesů. „*Aby sme mohli účinne uplatnit porovnávaciu metódu, musíme previesť...rozšírenie hladiska o makrosociálne súvislosti každého jednotlivého prípadu. Musíme vziať do úvahy...väčšie množstvo rozsiahlejších sociálnych jednotiek na regionálnej úrovni, vzájomne skĺbených v rámci makrosociálnej štruktúry. Tu už nevystačíme s etnologickou metódou terénneho výskumu...Etnológ sám nemusí vytvárať tento typ informácii...ale mal by byť schopný vyťažiť z diel sociológov, ekonómov, sociálnych štatistikov atp. A napojiť ich na svoj jednotlivý prípad, o ktorom si získal obraz pomocou etnologickej metódy terénneho výskumu.*“¹⁷. Americký antropolog Michael H. Agar toto širší výzkumné pojetí nazývá *plektrum*, podle pomyslného tvaru tohoto modelu a staví ho do protikladu k tzv. *kruhu*, kterým nazývá badatelský přístup uplatňovaný v minulosti při studiu tzv. uzavřených společností. „*Zatímco kruh se vznášá přesně nad skupinou, s níž se kryje, „plektrum“ se nad ní tyčí kolmo. „Plektrum“ se dotýká každodenního života svým užším koncem, načež šplhá do výšky k institucím a záležitostem politické ekonomie, které mají nějaký vztah k pozorovaným faktům.*“¹⁸. „Širší“ pojetí výzkumu, označované v sociálních vědách někdy také jako *extended case methods*, zároveň přináší lepší kontrolu poznatků z bádání a lepší porozumění mezi badatelem a informátory: „*As we have seen, the challenge for positive method is to minimize or control for context. Survey research becomes the less problematic the more interview are indeed stimuli unaffected by the character of the interviewer, the more respondents interpret*

¹⁶ HIRT, T., *Teoretický a institucionální rámec aplikované antropologie: úvod do problematiky*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), str. 14.

¹⁷ STANEK, M., *Metóda v etnológii*. Český lid, 1995 r., 82, č. 2, s. 95 a 96.

¹⁸ AGAR, M. *Dát etnografii nový rozměr aneb od kruhu k plektru*. Český lid. 1991, roč. 78, č. 2, s. 78.

*questions identical wals, the more external conditions remain fixed, and the more situations do not produced different knowledges.*¹⁹ U aplikovaných výzkumů je toto pojetí klíčové, protože se jednak zabývají zkoumáním specifických dopadů fungování institucí na mikro-sociální úrovni a zároveň si skrze výsledky svojí práce v jistém smyslu nárokují vliv na změnu ve fungování těchto institucí. Požadavek na výzkum se totiž obvykle neobjevuje samovolně, nýbrž je spojený s popsáním a prozkoumáním nějakého problému, který způsobil, že se zkoumané procesy odchyľují od požadovaného stavu²⁰. Je potom už na výzkumníkovi, aby dovedl celý problém nahlédnout a popsat z patřičné perspektivy, která nemusí být v daném okamžiku právě zřetelná pro její aktéry a účastníky a dokázal problém popsat v širších souvislostech. Agar nazývá zmíněnou odchylku *selháním* nebo *ztroskotáním*. „Ztroskotání, problémy v chápání světa z hlediska badatele signalizují roztržku mezi světem badatele a světem lidí, které chce pochopit... Jako princip bych chtěl dát k úvaze, že ztroskotání je onou spojnicí, která dává dohromady jednotlivé části plektra, když prochází různými úrovněmi společenského pořádku... Má hypotéza spočívá v tom, že ztroskotání v rámci daného světa, které se projeví na určité úrovni... je promítnutím ztroskotání na vyšších a širších úrovních.“²¹

2. 2 Popis jednotlivých výzkumných metod

Pro potřeby výzkumu byly zvoleny následující výzkumné, převážně kvalitativní metody společenskovedního výzkumu: etnografické, neboli zúčastněné pozorování a neformální rozhovory, interview se systémovými aktéry, hloubkové polostrukturované rozhovory se sociálně vyloučenými obyvateli, desk research a doplňkové rozhovory. Podle pokynů zadavatele a v rámci potřeb výzkumu bylo rovněž použito několika metod kvantitativních, především dotazníkového šetření a kvantitativní analýzy poznatků získaných prostřednictvím dalších výzkumných postupů. Důvěryhodnosti výzkumných zjištění bylo dosaženo kombinací různých výzkumných metod, neboli tzv. *triangulací*²², tedy ověřováním pravdivosti informací

---

¹⁹ BURAWOY, Michael. *The extended case method*. Social theory. 1998, roč. 16, č. 1, s. 30.

²⁰ Definovat tento „požadovaný stav“ může být značně obtížné. Může být například určován poptávkou veřejného mínění, může být vztažen k porušování občanských, lidských či sociálních práv, které jsou způsobené špatným fungováním institucí, snahou zamezit finančním ztrátám státního rozpočtu nebo prostou potřebou důsledného naplňování litery zákona. V praxi se potom obvykle jedná o kombinaci zmíněných faktorů. Pozn. Aut.

²¹ AGAR, M. *Dát etnografii nový rozměr aneb od kruhu k plektru*. Český lid. 1991, roč. 78, č. 2, s. 83.

²² **Triangulace:** kombinace více poznávacích metod či *metodologických přístupů*

z více zdrojů. Navržené metody byly využívány podle potřeby specifického lokálního kontextu ve Větřní, Moravském Berouně, Příbrami, Krnově a byly zacíleny jednak na zachycení pohledu lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách, a dále také na dopady sociální a bytové politiky státu, činnosti neziskových organizací, výkon místní samosprávy apod.

Použití výzkumných metod bylo rovněž upraveno pro specifické zacílení výzkumu – pro aplikovaný společensko-vědní výzkum, tedy takový, který se „odvíjí od snahy o rozumění, na jehož základě jsou...formulovány nejen výzkumné aktivity, ale i praktické kroky v oblasti služby lidem...primárním motivem aplikovaného výzkumu je sociokulturní změna.“²³ Použití standardizované metodologie společenských věd, respektive sociální antropologie bylo podmíněno především tím, že aplikovaný výzkum „nedisponuje vlastním teoreticko-metodologickým zázemím...při prakticky orientovaných výzkumech.“²⁴

2. 2. 1 Etnografické neboli zúčastněné pozorování

Jak už z názvu vyplývá, má tato metoda své kořeny v etnografickém tedy de-facto v antropologickém bádání. Podle Silvermana se: „Etnografická štúdia...zakladá na pozorovaní v konkrétnom prostredí...Antropológovia tvrdia, že ak niekdo chce skutočne porozumieť určitej skupine ľudí, musí sa dlho venovať pozorovaniu. Práca antropológov v teréne bežne zahŕňa...vnorenie sa do kultúry a...na účasti na spoločenských udalostiach s ľuďmi z danej kultúry.“²⁵ Funkci etnografického pozorování jednoduše shrnuje také Eriksen: „Cílem zúčastněného pozorování je proniknout co nejhloběji do sociálního a kulturního prostředí, jež je předmětem výzkumu“²⁶ Již jsme nastínili, že v případě našeho výzkumu nebylo nutné pronikat do příliš odlišného kulturního prostředí, neboť „při výzkumu vlastní kultury dochází ke splynutí zkoumaného terénu a vlastního prostředí života výzkumníka.“²⁷ Nicméně v

---

(např. kvantitativního a kvalitativního) při vyšetřování či výzkumu. Viz. KOHOUTEK, Rudolf. SCS.ABZ.CZ Slovník cizích slov: Metodologická triangulace [online]. [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/metodologicka-triangulace>

²³ HIRT, T., *Teoretický a institucionální rámec aplikované antropologie: úvod do problematiky* a TOUŠEK, L., *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie* IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), s. 13 a 28.

²⁴ HIRT, T., *Teoretický a institucionální rámec aplikované antropologie: úvod do problematiky*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), s. 18.

²⁵ SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum* (Bratislava 2005), s. 49.

²⁶ ERIKSEN, T., H.: *Sociální a kulturní antropologie*, (Praha 2008), s. 41

²⁷ TOUŠEK, L., *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), s. 26.

sociálně vyloučených lokalitách jsme přesto naráželi na poměrně odlišnou dynamiku prostředí a získávání informací bylo do jisté míry podmíněno porozumění jejím zákonitostem. Zúčastněné pozorování jsme proto využívali především jako metodu pro získávání důvěry našich informátorů, počáteční vstup do terénu a orientaci v něm: „*Participant observation... involves getting close to the people and making them feel comfortable enough with your presence, so that you can observe and record information about their lives.*“²⁸ .

V pozdějších fázích výzkumu pro nás etnografické pozorování představovalo cenný zdroj pro získávání neformálních informací, pro doplnění kontextu, a také jako prostředek pro ověřování poznatků získaných užitím jiných výzkumných metod, tzv. triangulaci. V některých případech jsme pomocí pozorování mohli například porovnávat určitá tvrzení participantů výzkumu s jejich skutečným chováním a jednáním (deklarované normy x praxe)²⁹ .

Zásadní roli při orientaci a pronikání do terénu hráli tzv. *klíčový informátoři*, kteří jsou podle Russella lidé: *...who you can talk to easily, who understand informations you need and who are glad to give it to you or get it for you.*“³⁰ V různých částech výzkumu se přitom jednalo o zástupce sociálně vyloučených nebo naopak o informátory z řad systémových aktérů. Spojovala je ochota se z různých důvodů ve zvýšené míře podílet na výzkumném projektu a být výzkumníkům všeobecně nápomocný. Vzhledem k širšímu zaměření výzkumů (Plektrum - viz výše) byly oba typy klíčových informátorů důležité, a jejich význam při obtížných částech výzkumů byl naprosto zásadní. Bylo by však ošemetné poměřovat četnost blízkých kontaktů s validitou výzkumu, neboť „*Hodnota zúčastněného pozorování nakonec spočívá v kvalitě empirických dat, které badatel nashromáždil, a nikoliv v počtu lidí, s nimiž se v terénu spřátelil.*“³¹

V rámci zúčastněného pozorování byly realizovány také neformální rozhovory se sociálně vyloučenými i se zástupci majority. Ty posloužili k získání základní orientace v prostředí sociálně vyloučených lokalit a následně jako jedna z pomůcek pro výběr informantů pro hloubkové rozhovory s obyvateli sociálně vyloučených lokalit.

---

²⁸ RUSSELL, B., H., *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches.* (Oxford 1995), s. 136.

²⁹ Srov. Např.: MURPHY, R., F. *Úvod do sociální a kulturní antropologie* (Praha 2004), s. 221.

³⁰ RUSSELL, B., H., *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches.* (Oxford 1995) s. 166.

³¹ ERIKSEN, T., H.: *Sociální a kulturní antropologie*, (Praha 2008), s. 42.

2. 2. 2 Strukturované a polostrukturované rozhovory (Interview).

Vzhledem ke specifickému zaměření studií, jejichž výzkumné otázky byly z větší části zadavatelem stanoveny dopředu, byly pro nás strukturované a polostrukturované rozhovory klíčovou metodou pro získávání informací. Po zevrubném prostudování podkladových dokumentů jsme před vstupem do terénu vypracovali základní kostru pro strukturované rozhovory, která se pak proměňovala dle poznatků z terénu.

Rozdíl mezi strukturovaným a polostrukturovaným (či dokonce nestrukturovaným) rozhovorem se projevoval hlavně při vedení rozhovoru s různými informátory. Zatímco například interview s tzv. systémovými aktéry³² často vyžadovalo značnou přípravu a znalost problematiky, kterou se daní aktéři zabývají i patřičnou strukturaci požadovaných otázek, rozhovory v sociálně vyloučených lokalitách probíhaly mnohdy celé hodiny v uvolněné atmosféře, za účasti přátel a členů rodiny, a jejich moderování tak bylo značně komplikované: „*We interview people informally during the course of an ordinary day of participant observation, we interview people ...in their fields...*“³³ V těchto případech můžeme říct, že jsme využívali spíše polostrukturované či nestrukturované rozhovory, někdy se náš přístup dokonce blížil metodě, kterou jinak v této práci neuvádíme, metodě *focus group*.³⁴

Bezprostřední kontext rozhovorů se v antropologii obecně nazývá *setting*. „*Setting rozhovorov etnológa s jeho partnerem v terénnom výskume by mal byť presne a dostatočne obširne popísaný, ak informácie, ktoré vzišli z rozhovoru, majú mať význam pre výstavbu teoretických modelov.*“³⁵ Rozdílného *settingu* při různých situacích jsme si byli neustále vědomi a kromě toho, že jsme ho zohlednili při analýze a interpretaci získaných poznatků, jsme mu také přizpůsobovali přípravu na jednotlivá interview. Při rozhovorech s tzv. systémovými aktéry³⁶ se od nás například často očekával „formální přístup“ a zevrubná

---

³² Systémoví aktéři jsou v našem pojetí chápáni všeobecně jako instituce, které mají co dočinění s problematikou sociálního vyloučení v obci. Jedná se tedy například o Úřady práce, sociální odbory MěÚ, Policii ČR, městskou policii, čelní představitelé obcí, ale i neziskové organizace apod. V podstatě se jedná o všechny instituce, které zde v obci, nebo z působností pro obec působí. Tento termín se běžně vyskytuje v zadáních výzkumů, které poskytuje Agentura pro sociální začleňování. Pozn. aut.

³³ RUSSELL, B., H., *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative approaches*. (Oxford 1995)s. 208.

³⁴ Viz. např: MORGAN, D., L., *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. (Tišnov 2001).

³⁵ STANEK, M., *Metóda v etnológii*. Český lid, 1995 r.. 82, č. 2, s. 95.

³⁶ Systémový aktér je termín, který se v aplikovaných výzkumech používá pro označení zástupců jakékoliv instituce či organizace, která nějakým způsobem ovlivňuje studovanou problematiku. Jedná se například o představitele obcí, policie, úřadů státní správy a samosprávy, ale také například o zástupce neziskových organizací apod. Pozn. aut.

znalost dané problematiky. Role, kterou v těchto situacích museli výzkumníci zastávat, byla role „odborníků“ či „autority“ a tomu odpovídal i zmíněný *setting*. V případě, že výzkumníci působili rozpačitě, neformálně nebo neinformovaně, informátoři s nimi často ztráceli trpělivost a celý rozhovor mohl skončit i neúspěšně. Proto byly důležité i takové aspekty jako vhodné oblečení, držení těla, zabarvení hlasu a rozhodnost, sebevědomí (alespoň předstírané), vhodné formulace, a také dopředu připravený krizový scénář pro případ, že se rozhovor nebude ubírat kýženým směrem.

Ani tato tvrzení však není možné uvádět se všeobecnou platností. Příliš formální přístup výzkumníků by totiž mohl jednak působit nedůvěryhodně a za druhé by příliš úzce vyprofiloval zaměření rozhovorů. Neformální stránka a tematické odbočky mohly být často důležitějším zdrojem informací než zbytek rozhovoru. Nezanedbatelné množství dat jsme navíc získali také jednoduše tím, že jsme nepůsobili sebevědomě, informovaně a profesionálně a informátoři k nám proto zaujímali takřka blahosklonný postoj. Je však potřeba opětovně zdůraznit, že přístup k informacím se zjednával prostřednictvím zvláštního pověření a také tím, že institucionální aktéři, se kterými jsme vedli rozhovory, byli obvykle členy lokálních partnerství a tedy svým způsobem „spojenci“ či spolupracovníci zadavatele výzkumu. Dalo se tedy očekávat, že se budou snažit pověřeným výzkumníkům vyjít vstříc.

Role v sociálně vyloučených lokalitách byla jiná. Oslovení informátoři jen velmi obecně porozuměli našemu poslání a většinou zaměřovali výzkum s intervencí. V mnoha případech jsme se tak stali hromosvodem artikulovaných sociálních problémů a z mnohahodinových rozhovorů a vyprávění o osobních peripetiích jsme si museli vyextrahovat potřebné informace sami. Ke struktuře otázek jsme se opakovaně vraceli a někdy dostávali od stejných lidí protichůdné odpovědi, což zřejmě souviselo s jejich postupně budovanou důvěrou.

Nedílnou součástí rozhovorů bylo také jejich nahrávání. Nahrávky jsme pořizovali především proto, že informační záběr interview se systémovými aktéry byl natolik obsáhlý, že jsme neměli šanci si zapamatovat veškeré podrobnosti ani za pomoci poznámkového aparátu. Při následném přepisu a interpretaci jsme odhalovali další zajímavé a důležité souvislosti a interpretace rozhovorů se tak stala jedním z prostředků k pochopení celé problematiky.

2. 2. 3 Desk research

Při sběru dat jsme vycházeli také z existujících podkladových materiálů a dalších dokumentů, které se nějakým způsobem týkaly zkoumané problematiky. Tento postup se uplatňoval v různých částech výzkumu s různou intenzitou a významem. Nejdůležitější byl především v přípravné fázi a při závěrečné analýze a interpretaci získaných údajů, které jsme podrobovali srovnání s již existujícími materiály. Desk research bychom přitom mohli pracovně rozdělit na dvě části. První sloužila k získávání přehledových a faktografických údajů, se kterými jsme dále již nepracovali, nebo jsme je ponechali v nezměněném stavu³⁷. Ve druhé jsme poznatky podrobovali *obsahové analýze* a porovnávali je s našimi vlastními daty. Ve výzkumné praxi se však oba přístupy obvykle uplatňovaly zároveň a jednodušší proto bude rozdělit desk research na získávání dokumentů a následně na jejich analýzu.

V přípravné fázi výzkumu jsme se prostřednictvím studia dostupných materiálů seznamovali se specifiky bytové problematiky s důrazem na bydlení sociálně znevýhodněných, na provázanost problematiky se sociální politikou, na platnou legislativu a fungování sociálního systému atd. Zároveň se naše pozornost zaměřila na dokumenty, studie a mediální příspěvky vykreslující specifickou situaci ve městech, kde výzkumy probíhaly. Zdroje pro studium byly přitom velice pestré a z následujícího výčtu se může ozřejmit, jakých všech dalších témat se může dotýkat bytová problematika (viz. Plektrum, str. 5). V různých fázích výzkumu, jsme studovali například územní plány, komunitní plány sociálních služeb, obchodní a živnostenské rejstříky, katastry nemovitostí, internetové dražby nemovitostí, plány rozvoje obcí, plány prevence kriminality, obecní kroniky, články z tisku a televizní reportáže, výroční zprávy a internetové stránky neziskových organizací, stránky ČSÚ, jiné studie i kauzy týkající se příbuzných témat, související legislativu, stránky ministerstev atd. Většina z těchto údajů a dokumentů byla veřejně dostupných, o další jsme museli požádat příslušné instituce. Neveřejnost údajů byla buď dána zákonnými opatřeními anebo nedostatkem času a agendy k jejich zveřejnění. V případě zákonné ochrany údajů, například u obecních matrik³⁸, jsme od pověřených pracovníků získali obvykle pouze anonymizovaná torza údajů.

V závěrečné fázi výzkumu, při interpretaci a porovnávání s dalšími údaji, jsme využívali

---

³⁷ Například již zpracované grafy ze SLDB od ČSÚ. Pozn. aut.

³⁸ V tomto případě vycházela ochrana ze Zákona 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Pozn. aut.

údaje získané metodou desk research. I při práci se sekundárními zdroji však bylo potřeba jisté obezřetnosti, neboť jako podotýká Miovský: „*To, že je vstupní materiál pevně fixován, ještě nezaručuje o nic více validní výsledek, než v případě, kdy tomu tak není. Opomenout současně nelze ani námitku, že právě kvůli skutečnosti, že vstupní data jsou již předem dána, nevíme přesně, za jakých okolností vznikala. To je možné z výzkumného hlediska nahlížet jako handicap. Nemožnost uplatnit pravidla reflexivity a častá nemožnost si cokoliv ověřit a vstoupit do interakce s tvůrci např. vylučuje použití některých metod validity...*“³⁹

Pro potřeby této práce jsme se zároveň věnovali studiu odborné literatury, které pro nás znamenalo srovnávání a hledání obecného přesahu u jinak popisných studií. Prostřednictvím odborné literatury se nám podařilo ohraničit obdobné procesy, probíhající i jinde, než v námi sledovaných lokalitách a uvést je tak do patřičného kontextu

2. 2. 4 Reprezentativní šetření

U jedné z případových studií, o kterých hovoříme v této práci, jsme také využili kvantitativní metody reprezentativního šetření. Použití metody vycházelo ze zadání výzkumu a vzor dotazníku, který jsme obdrželi, byl částečně předpřipraven a otestován na jiném obdobném výzkumu.

Podle informací získaných z etnografického pozorování a desk research jsme nejdříve dotazníky upravili do požadované podoby a ověřili na malé skupině respondentů. Potom jsme na základě poznatků i doporučení vytypovali potenciální zástupce cílové skupiny a přistoupili k vlastnímu šetření. Otázky v dotazníku se týkaly především bytové problematiky, vzdělání, pohlaví, počtu osob v domácnosti, sociálních dávek, příjmů ze zaměstnání a obecně celkové sociální situace dotazovaných. Tazatelé, kteří s námi na výzkumu spolupracovali, obcházeli jednotlivé vytypované domácnosti a sami vyplňovali dotazníky na základě odpovědí respondentů.

Požadovaný reprezentativní vzorek mělo podle zadání výzkumu tvořit nejméně 50 sociálně vyloučených domácností. My jsme však již při prvotním pronikání do terénu zjistili, že se v lokalitě tolik sociálně vyloučených domácností nenachází a rozhodli jsme se proto oslovit všechny dostupné respondenty z cílové skupiny a získat tak co nejúplnější přehled o základních ukazatelích sociálního vyloučení v lokalitě. Šetření se nakonec zúčastnilo celkově

---

³⁹ MIOVSKÝ, M., *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. (Praha 2011), s. 99.

33 domácností zahrnujících 148 lidí. Celkový počet sociálně vyloučených v lokalitě jsme přitom odhadovali na 172 – 185 a je tedy možné se domnívat, že jsme pokryli dostatečně reprezentativní vzorek cílové skupiny.

2. 2. 5 Další metody

Kromě výše uvedených jsme v našem výzkumu využívali také některé další metody pro sběr nebo analýzu informací. Význam těchto dalších nástrojů byl však vzhledem k ostatním, zevrubně popsaným, pouze okrajový, a proto je zde uvádíme pouze pro doplnění. Jednalo se fotografickou dokumentaci, nahrávání, přepis a interpretaci rozhovorů a studium odborné literatury. Nemalým přínosem pro úspěšné absolvování a zpracování výzkumu bylo také správné zaznamenávání a organizace materiálu.

Fotografickou dokumentaci jsme využívali především ke zprostředkování atmosféry a celkového vzhledu místa naší působnosti. Kromě tohoto navozujícího estetického dojmu jsme se však zaměřovali také na techničtější aspekty, například na zprostředkování prostorového uspořádání lokality nebo stavebně-technického stavu diskutovaných objektů.

Zaznamenávání a organizace materiálu se staly nutnými vzhledem k množství získaných informací, které volaly po roztřizení a systematizaci. Množství získaných poznatků si brzy vyžádalo jejich třídění a systematizaci. Také samotný způsob zaznamenávání musel být sjednocen. Členové výzkumného týmu se tedy dohodli na důsledném shromažďování a zapisování každodenních postřehů a poznámek z rozhovorů, které nebyly nahrávány.

2. 3 Limity a rizika výzkumu

Většina limitů a rizik aplikovaných výzkumů byla spojena s omezenými časovými možnostmi pro sběr dat, jejich analýzu a sepsání závěrečné zprávy⁴⁰. Vzhledem k časovým omezením pro jednotlivé výzkumy tak například bylo možné provádět s každým informátorem pouze jeden hloubkový rozhovor a doplňující informace získávat použitím

---

⁴⁰ Podle typu výzkumu se jednalo o časové limity v rozmezí několika dní až čtyř měsíců na jednu lokalitu, včetně sepsání závěrečné zprávy. Pozn. aut.

dalších výzkumných metod, případně krátkého doplňkového rozhovoru⁴¹. S tím bylo také spojeno riziko získání pouze částečné nebo vůbec žádné důvěry sociálně vyloučených informátorů, kdy hrozilo, že nám v rámci rozhovorů budou podávat zkreslené informace, případně nám budou jednoduše říkat to, co si budou myslet, že chceme slyšet. Nelze také podceňovat jejich snahu o autostylizaci.

Se stejným časovým omezením bylo také spojeno riziko nevhodně nebo nedůsledně stanoveného výběru informátorů z řad lidí žijících v tzv. sociálně vyloučených lokalitách. Pokud totiž důsledně *„neprovedeme výběr vzorku či použijeme výběr v podobě sněhové koule... může se stát, že budeme zkoumat specifický typ jednání, které je například praktikováno v rámci jedné širší příbuzenské sítě, profesního postavení atd.“*⁴²

Obecným rizikem výzkumů ve zmiňovaných lokalitách byla také únava informátorů z množství již provedených šetření v minulém období. To se týkalo především obcí, kde již Agentura pro sociální začleňování působila a v rámci své činnosti nechala vypracovat pilotní studie sloužící coby podkladový materiál pro její budoucí práci (Větrní, Krnov).

Významným rizikem mohl být také nedostatečně propracovaný výzkumný design.

2. 4 Etika výzkumu

K vymezení eticky akceptovatelného chování v terénním výzkumu obvykle slouží nejrůznější etické kodexy nebo profesionální ustanovení vysílající, popř. sponzorující organizace, k jejichž dodržování se výzkumník zavazuje ještě před započítím samotného projektu. Tato tzv. procedurální⁴³ etika se obvykle váže na výzkumy, při nichž lze počítat s tím, že jejich výstupy budou uvedeny do praxe, což se týkalo i našich studií. Agentura pro sociální začleňování však dosud žádný vlastní etický kodex nevypracovala, při zadávání výzkumu se obvykle odvolává etický kodex České asociace pro sociální antropologii (CASA)⁴⁴. Při našem výzkumu jsme si z tohoto kodexu vzali k srdci především kombinovanou odpovědnost vůči

---

⁴¹ Celkově však autor této práce pobýval v terénu zhruba 4 - 5 měsíců.

⁴² TOUŠEK, L., *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. IN: HIRT, T. A KOL., *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. (Plzeň 2012), s. 47.

⁴³ Např.: GUILLEMIN, M., GILLIAM, L. *Etika, reflexivita a „eticky důležité okamžiky ve výzkumu*. Biograf. 2004, č. 35, s. 12 a 13.

⁴⁴ Viz. ČESKÁ ASOCIACE PRO SOCIÁLNÍ ANTROPOLOGII. *Etický kodex České asociace pro sociální antropologii* [online]. [cit. 2014-12-30]. Dostupné z: http://www.casaonline.cz/?page_id=7

našim respondentům a informátorům, ať už z řad systémových aktérů či sociálně vyloučených, ale rovněž také odpovědnost vůči dobrému jménu zadavatele výzkumu. Veškeré údaje byly získány se souhlasem informátorů a respondentů s vědomím účelu k jakému budou použity a byly důsledně anonymizovány.

3. Teoretické zakotvení

Souvislostem bytové problematiky a společenských nerovností z antropologické perspektivy se doposud v českém prostředí kromě zanedbatelného množství odborných článků systematicky nevěnovala žádná publikace. Dostupná literatura v angličtině je na tom sice o poznání lépe, nicméně ani v zahraničí doposud nevznikl ucelený koncept, který bychom mohli jednoduše uplatnit na diskutovanou problematiku. Proto se budeme v dalším textu opírat o teoretické materiály z různých zdrojů. Uvědomujeme si ovšem, že tematické vymezení práce a způsob studia problematiky se částečně prolíná s jinou relevantní společensko – vědní disciplínou, kterou je analýza působení veřejné správy, neboli tzv. *polici – analysis*. Ryze antropologický přínos naší studie spočívá hlavně ve formě získávání a ověřování poznatků metodami kvalitativního terénního výzkumu, způsobu interpretace poznatků a dokládání jednotlivých východisek práce na velmi konkrétních a unikátních příkladech. Navíc, vzhledem k zaměření studie, má „*Etnograficky podrobný pohled na každodennost života v prostředí sociálně vyloučených lokalit...potenciál odhalit způsoby, jakými jsou jejich obyvatelé „integrováni“ do specifického ekonomického systému, který produkuje ekonomickou hodnotu pro určité externí aktéry*“⁴⁵.

V této práci se tedy jedná především o induktivní zobecnění výsledků několika dílčích studií, které vznikaly převážně terénním výzkumem a obsahovou analýzou dostupných materiálů. Pro doložení našich tvrzení se budeme odvolávat na některé již existující teoretické koncepty nebo na jejich vybrané části či pojmy, abychom tak potvrdili obecný přesah a širší dopady předkládaných tezí. Na první pohled spolu používané koncepty nemusejí příliš korespondovat, neboť se týkají odlišných problémů v různých rovinách, nicméně vzhledem k tomu, že se předkládaná práce věnuje problematice ubytoven rovněž na různých úrovních společenské reality, tak i používané teoretické koncepty mohou být tímto způsobem navzájem provázány.

Jedním ze zavedených teoretických modelů uplatňovaných v této práci bude koncept tzv. *reálného neoliberalismu* francouzského sociologa Loïca Wacquanta, který se týká makrosociálního hlediska transformace státní správy a samosprávy a konkrétních dopadů

---

⁴⁵ RŮŽIČKA, M., LIPTÁK, L., *Těžební limity prolomeny: Extrakce ekonomického a politického kapitálu z romského ghettu*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*, (Brno 2013) s. 203.

transformace na příjmově slabší části populace. *Reálný neoliberalismus* je z tohoto hlediska pojímán jako ideologicky motivovaný proces privatizace veřejného sektoru, zavádění tržních mechanismů do fungování veřejného sektoru a delegování části povinností a pravomocí veřejného sektoru směrem k soukromníkům. Ubytovny „pro sociálně slabé“ jsou v našem pojetí jak důsledkem těchto procesů, tak i jedním z jejich, ačkoliv zprvu nezamýšlených instrumentů, kdy jsou v podstatě externími alternativami nedostatečně fungující sociální bytové politiky státu nebo obcí. Mohli bychom je s nadsázkou označit jako jeden z projevů tzv. *outsourcingu*⁴⁶.

Loïc Wacquant je rovněž označován za autora pojmu *trestání* neboli *penalizace* chudoby. Podle něj jsou mocenským aparátem chudí děleni na ty, kteří jsou *nemajetní* bez vlastního přičinění a dostávají šanci na systému nadále participovat a naopak na ty, kteří jsou chudí či sociálně vyloučení vlastním přičiněním a jsou za to různým způsobem penalizováni. V problematice bydlení se to projevuje zejména sestupnou úrovní kvality jejich bydlení, kdy jsou z různých důvodů vyčleňováni a segregováni ze standardního bytového fondu a koncentrováni do nejrůznějších bytových alternativ nižší úrovně. Posledním článkem řetězce jsou často právě diskutované ubytovny.

S penalizací chudoby úzce souvisí také tendence k unifikaci a purifikaci městského prostředí, ve které hrají sociálně vyloučené lokality a jejich obyvatelé symbolickou úlohu prvků *narušujících harmonii celku, místa kontaminace ne – řádu*⁴⁷. Koncept purifikace veřejného, městského prostoru vycházející z *prací* M. Foucalta⁴⁸ a R. Senneta⁴⁹, specifickým způsobem uchopili a rozvinuli v českém prostředí sociologové Vacková, Galčanová a Hofrek ve své stati „*Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé*⁵⁰.

V souvislosti s problematikou bydlení sociálně vyloučených chápeme v souladu s autory zmíněného textu snahu o purifikaci městských celků za jednu z příčin prostorového vyloučení, a tím pádem i jako jeden z původců vzniku nebo přeměny množství ubytoven pro sociálně

---

⁴⁶ Outsourcing: Zajišťování části provozu organizace jinou, externí organizací. Je to označení, které vychází ze dvou základních slov: "out" - vnější a "source" – zdroj. Viz. SCS.ABZ.CZ Slovník cizích slov: Outsourcing [online]. [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=outsourcing

⁴⁷ VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., HOFREK, O., „*Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé*. Sociologický časopis, 2011, vol. 47, No. 4. s. 28.

⁴⁸ Viz. Např. FOUCAULT, M., *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení* (Praha 2000).

⁴⁹ Viz. Např. SENNETT, R., *The Fall of Public Man*. (Cambridge 1976)

⁵⁰ VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., HOFREK, O., „*Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé*. Sociologický časopis, 2011, vol. 47, No. 4.

slabé do stávající podoby. Podobně teoretický model tzv. *infrastrukturní exkluze*⁵¹ Michala Růžičky, stojí na představě vytěsňování skupiny sociálně vyloučených obyvatel ve smyslu prostorového vyloučení, které sebou v tomto přináší zhoršení přístupu k základním materiálním a technickým aspektům standardního života v moderní společnosti, což podle Růžičky snižuje možnost integrace do „majoritní“ společnosti, a zároveň paradoxně zvyšuje část životních nákladů těchto lidí. Podle Růžičky není infrastrukturní exkluze jen příčinou sociálního či prostorového vyloučení, ale také jeden ze základních mechanismů jejich reprodukce, kdy zhoršené podmínky pro bydlení a nesnadný přístup k základním infrastrukturním prvkům v soudobé společnosti znesnadňuje sociálně vyloučeným ve společnosti uspět a participovat na jejích základních institucích.

Do určité míry se také budeme opírat o koncept sociálního vyloučení, který byl základním interpretačním východiskem popisných studií, na kterých je založena tato práce. Model sociálního vyloučení však nehodláme mechanicky aplikovat na diskutovanou problematiku, nýbrž se pokusíme prozkoumat jeho teoretické základy a naznačit výhody i nevýhody toho, že se stal na poli aplikovaných výzkumů, sociální práce i integrační politiky dominujícím interpretačním rámcem.

Z dalších odborných termínů a pojmů, které se budou v textu objevovat, zmiňujeme především *gentrifikaci*, tedy proces postupné renovace a přeměny městských částí v lukrativní rezidenční oblasti, spojený s vytlačováním původních obyvatel do okrajových částí, a rovněž spojení *post-industriální město*⁵², představující hledání nového cíle a prosperity pro upadající industriální střediska, které se potýkají s nezaměstnaností a odchodem podniků i kapitálu.

3. 1 Koncept sociálního vyloučení

Sociální vyloučení bývá v laické diskuzi zjednodušeně chápáno jako synonymum pro chudobu a její příčiny a důsledky. Jak však podotýká Mareš: „*Vymezení příčin chudoby sebou*

---

⁵¹ RŮŽIČKA, M., *Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze*. Sociologický časopis 2011, vol. 47, No. 2

⁵² Viz. Např. heslo Post industriální společnost: společnost dovršující vymoženosti *industriální společnosti založené na velkopřůmyslové výrobě, s těžištěm zaměstnanosti ve službách a v produkci *informací. Podle zastánců této koncepce dnes procházíme právě tak převratnými změnami, jako byla *průmyslová revoluce před více než dvěma sty lety. Viz. MALINA, Jaroslav. Antropologický slovník: Postindustriální společnost [online]. [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>

nese ideologickou zátěž.“⁵³. To znamená, že označení příčin chudoby je spojeno s určitým základním politickým světonázorem. Rozdílné názory o původu chudoby jsou obvykle vedeny po ose politického přesvědčení, nebo v rámci politického spektra: *pravicový (liberální) x levicový*. Přesněji řečeno je chudoba „v liberálním paradigmatu ... do značné míry věcí samotných vyloučených, což nachází výraz v konceptech, jako jsou kultura bídy“⁵⁴, kdežto z opačného názorového pólu je chudoba záležitostí převážně strukturálních příčin a nedostatečně nastaveného přerozdělování zdrojů. Toušek toto rozdělení označuje „za tradiční spor o příčinách chudoby, kdy na jedné straně stojí názor, který chápe chudobu jako důsledek uspořádání společnosti a na druhé straně názor, jenž chápe chudobu spíše jako důsledek chování a osobních charakteristik samotných jedinců.“⁵⁵ Ačkoliv se toto rozdělení může zdát poměrně schématické, lze jej uplatnit jako pracovní model, v rámci kterého se potom koncept sociálního vyloučení přiřkládá jednoznačně na stranu hledání příčin chudoby v uspořádání společnosti, poněvadž „sociální exkluze se dnes chápe spíše jako důsledek selhání společnosti než selhání jedince“⁵⁶ Svědčí o tom nejenom množství pasiv v obvykle uváděných definicích sociálního vyloučení, např.: „proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku... Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí...“⁵⁷, ale i některé odkazy na podmíněnost sociálního vyloučení společenskou poptávkou: „Odsouvání určitých osob a kolektivů na okraj společnosti (marginalizace) či mimo ni (exkluze) představovalo ve všech společnostech mechanismus sociální kontroly, jímž společnost zajišťovala konformitu svých členů a zároveň posilovala svoji identitu.“⁵⁸

Kromě chudoby, která obvykle odkazuje pouze na materiální stránku problému, má koncept sociálního vyloučení ovšem širší vymezení týkající se dalších otázek sociální integrace, politické a kulturní participace, symbolického postavení jedinců v podmínkách sociální deprivace a reprodukce určitých strategií jednotlivců a skupin, které se dlouhodobě s

⁵³ MAREŠ, P., *Sociologie nerovnosti a chudoby*. (Praha 1999), s. 60.

⁵⁴ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 288.

⁵⁵ TOUŠEK, L., *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. IN? „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení (Plzeň 2006)

⁵⁶ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 294.

⁵⁷ TOUŠEK, L.: *Sociální vyloučení a prostorová segregace*.

Dostupné: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vylouzeni_a_prostorova_segrecace.pdf

⁵⁸ MAREŠ, P., „Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti?“ In: MAREŠ, P., HOFÍNEK, O., (eds.) *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze* (Brno 2007), s.

těmito problémy potýkají. Na rozdíl od chudoby, kterou je možno stále ještě chápat jako důsledek nerovného přerozdělování materiálních statků, je totiž koncept sociálního vyloučení daleko komplexnější a chudoba je jenom jednou z jeho průvodních jevů. „ *Pojem sociální vyloučení se začal používat v 80. a 90. letech v západoevropských zemích zejména proto, aby zastoupil výraz „chudoba“, který evokuje pouze nedostatek hmotných zdrojů, ale dostatečně nezohledňuje důležité kritérium kvality sociálních vztahů.*⁵⁹ *Není to přitom jen záměna pojmů, ale i záměna předmětu zájmu. Tím není ani tak problém distribuce bohatství jako spíše problém následného oslabení pout, která spojují společnost.*“⁶⁰ Chudoba tedy nutně nemusí vést k sociálnímu vyloučení, které představuje především nedobrovolnou izolaci od hlavního proudu společnosti. Těžko lze za sociálně vyloučené považovat skupiny či jednotlivce, kteří jsou chudí (skromní) dobrovolně, anebo jsou příjmově slabší, ale přesto se jim daří se participovat na všech institucích a základních výdobytcích moderní společnosti. Chudoba je navíc velmi relativní a v mezinárodním srovnání nepřilíš spolehlivý ukazatel. Od tzv. chudých se sociálně vyloučení odlišují především izolací, rezignací a deprivací. „*Přechod od chudoby k vyloučení je snazší tam, kde je chudoba koncentrována a kde roztržka mezi životními zkušenostmi chudých a těch ostatních nabývá extrémních rozměrů*“ či dokonce „*katastrofické diskontinuity*“⁶¹ Ukazuje se například souvislost mezi sociálním vyloučením a specifickou skupinovou či etnickou příslušností, která znemožňuje některým lidem z chudoby či izolace vystoupit, nebo je dokonce jedním z podmiňujících faktorů sociálního vyloučení, protože působí jako „cech“. V této souvislosti je dávana někdy do souvislosti i etnická a tzv. třídní příslušnost: „*Mezi etnicitou a třídou existuje zřejmě vysoká korelace, tj. vysoká pravděpodobnost, že osoby příslušející ke specifické etnické skupině zároveň patří k určité sociální třídě.*“⁶² V těchto případech pak ještě více nabývá na důležitosti význam symbolických faktorů, jako je selektivní vzdělání či diskriminace na trhu práce, trhu s bydlením atp. Přitom je tato „*symbolická exkluze ... spojená se stigmatizací jedinců i sociálních skupin vnímaných jako odlišní, deviantní či cizí. Jejich označení (labeling) slouží k jejich vyčlenění z hlavního proudu společnosti.*“⁶³

Při použití konceptu sociální exkluze jako analytického nástroje je jeho výhodou oproti

---

⁵⁹ MORAVEC, Š., *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací*. IN: „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení (Plzeň 2006)

⁶⁰ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 286.

⁶¹ Tamtéž, s. 289 – 290.

⁶² ERIKSEN, T, H, *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. (Praha 2012), s. 30.

⁶³ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 294.

konceptu chudoby „především jeho komplexnost a dynamický charakter, stejně jako zahrnutí nejen chudoby, ale jevů chudobou vyvolaných ... objevují se zde symptomy jako závislost na sociálních podporách, jakožto jediném zdroji příjmu, vysoký stupeň nesezdaného soužití, těhotenství nezletilých a osamělých žen, rozvodů, delikvence, nízká úroveň aspirací, kriminalita, šíření drog, násilí, destabilizace rodiny a další.“⁶⁴ Kromě tzv. vnějších faktorů, podmiňujících vznik a setrvání situace sociálního vyloučení znevýhodněných skupin jsou to také určité „vnitřní“ procesy nebo příčiny, které jsou především reakcí na dlouhodobou deprivaci. Patří k nim především rozvíjení specifických strategií jednání, majících své opodstatnění v daném prostředí a jejich mezigenerační reprodukce. Tento druh jednání se obvykle označuje jako vnitřní příčiny sociálního vyloučení, které „jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se sociální vyloučení týká. Ti mohou svým jednáním vlastní situaci sociálního vyloučení přímo způsobovat anebo posilovat jeho stávající existenci, tj. jsou to příčiny individuální“⁶⁵, nebo tzv. **maladaptivní modely** jednání.

Přesné pojmenování tzv. vnitřních příčin sociálního vyloučení může být někdy problematické a při neopatrném používání pojmů mohou vyznít dokonce zavádějícím způsobem. Podobných argumentů se totiž k objasnění příčin chudoby a společenské izolace různých skupin i jednotlivců používá také v laické či politicky motivované diskusi, ve snaze zdůraznit, že se vyloučení do této situace dostali výhradně vlastním přičiněním. Největší potíže nastávají, pokud je u *individuálních* příčin zdůrazňována jejich kulturní podmíněnost, neboť jak podotýká Horáková, „Mnozí... antropologové označili kulturu za podezřelý a nedůvěryhodný koncept jak v akademickém diskurzu, tak i ve veřejném životě. Poukazovali na neblahé vlastnosti kultury a její tendence exotizovat, esencializovat a stereotypizovat celkové způsoby života druhých, čímž údajně dochází k naturalizaci jejich jinakosti ve vztahu k bílým středostavovským Euro – Američanům.“⁶⁶ Nebo také jednodušeji: „Kultura tak často slouží jako politicky přijatelný eufemismus pro rasu.“⁶⁷ Zdůrazňování rasového podtextu je zřejmě to poslední o co by autoři pracující s pojmem sociálního vyloučení usilovali. To je možná také jeden z důvodů, proč se dlouhodobě nepodařilo etablovat (alespoň v českém akademickém prostředí) jinému analytickému konceptu zabývajícimu se původem nerovnosti, a to

⁶⁴ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 290.

⁶⁵ TOUŠEK, L.: *Sociální vyloučení a prostorová segregace*.

Dostupné: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucení_a_prostorova_segrecace.pdf

⁶⁶ HORÁKOVÁ, H., *Kultura jako všelék? Kritika soudobých přístupů*. (Praha 2012). s. 260.

⁶⁷ Tamtéž, s. 203.

konceptu *kultury chudoby* Oscara Lewise⁶⁸. A to i přesto, že definice *kultury chudoby* jasně odkazuje ke struktuře společnosti jako původu onoho adaptačního mechanismu: „Lewis na základě svých výzkumů předpokládal, že tam, kde jsou splněny určité výchozí podmínky, kterými jsou tržní ekonomika spojená s vysokou mírou nezaměstnanosti a podhodnocenými pracovními místy, absence jakéhokoliv sociálního, politického či ekonomického uspořádání u obyvatelstva s nízkými příjmy, existence bilaterálního příbuzenského systému a konečně existence souboru hodnot dominantní společenské třídy, které kladou důraz na akumulaci majetku a bohatství, vertikální mobilitu a chudobu chápou jako důsledek individuálního selhání, může docházet k výskytu fenoménu kultury chudoby.“⁶⁹

Ve srovnání s různými pohledy a možnostmi jak na chudobu a nerovnosti pohlížet, tedy koncept sociálního vyloučení, oproti individuálnímu selhání zdůrazňuje spíše systémové příčiny, a oproti kulturně-etnickému esencialismu preferuje princip občanské integrace. Integrační politika, která je na něm založená uplatňuje systém plošného zlepšování sociální situace jednotlivců na základě opatření, které přihlížejí převážně ke strukturálním nebo systémovým příčinám sociální problematiky a nikoliv ke specifické skupinové příslušnosti. Nutno podotknout, že koncept sociálního vyloučení v současné době zcela dominuje jako východisko pro sociální a integrační politiku jak v České republice, tak i patrně ve zbytku Evropské Unie (minimálně od 90. let). Jeho problémem se v poslední době stalo přílišné nadužívání v oblasti sociální práce, sociální politiky i laické debaty a z toho vyplývající určitá vágnost a ohebnost při uplatňování. „Za minulý rok⁷⁰ byl pojem sociální vyloučení uveden v médiích skoro 770krát. Oblíbený internetový vyhledávač Google indexuje jen v českém jazyce přibližně 15 tisíc dokumentů obsahujících toto sousloví.“⁷¹ Sociální vyloučení kvůli vysoké frekvenci výskytu ztrácí analytickou hodnotu a konkrétně v českém prostředí se leckdy stává synonymem pojmů vzešlých z mediálního žargonu, například pojmu *nepřízpůsobivý*, což je de-facto eufemismus pro Romy. Na základě neinformovaného využití či záměny s tzv. *lidovými modely* se pak koncept sociálního vyloučení může stát ospravedlněním pro leckdy naprosto

---

⁶⁸ Viz např. LEWIS, O., *Kultura chudoby*. IN: JAKOUBEK, M., HIRT, T., *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. (Plzeň 2006)

⁶⁹ TOUŠEK, L., *Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení*. IN: „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení (Plzeň 2006)

⁷⁰ Za rok 2006. Pozn. aut.

⁷¹ TOUŠEK, L.: *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucení_a_prostorova_segregace.pdf

protichůdná opatření v oblasti sociální či integrační politiky. Navíc není jisté, jestli dostatečně dobře pokrývá problematiku sociální marginalizace a deprivace, neboť například dostatečně netematizuje vnitřní mocenská uspořádání institucí a organizací realizujících sociální politiku a sociální práci a jejich konkurenční boj o lokální či Evropské zdroje (tato soutěž může situaci sociálně vyloučených dokonce zhoršit...) nebo delegaci pravomocí státního aparátu na soukromé aktéry (např. tzv. outsourcing). Pro některé autory je rovněž nepřijatelný důraz tohoto konceptu na vyloučení občanů či celých lokalit ze „systému“ či na jeho periferii a zdůrazňují naopak jejich specifickou symbolickou a ekonomickou funkci, která svým způsobem legitimizuje model společenského uspořádání *„Problém totiž není ani tak v tom, že by klíčové kategorie byly „vyloučené“ z participace na sociálním, politickém a ekonomickém systému „majority“ ...marginalizované sociální kategorie jsou integrovány do tohoto systému až příliš – ekonomicky, symbolicky i politicky. Problémem je spíše fakt, že nejsou integrovány do mytické svobodné a rovné liberální demokracie, ale do rodícího se přísně hierarchizovaného, téměř kastovního systému založeného na extrémní nerovnosti...což je retrográdně legitimizováno jejich démonizací a stigmatizací, která jde ruku v ruce s diskursy kompetitivního individualismu, ekonomické svobody a domnělé (ne)bezpečnosti.“*⁷²

Pro potřeby této práce se koncept sociálního vyloučení týká převážně romské populace, neboť u nás, stejně jako jinde v Evropě, dochází k zásadnímu *„zhoršení životních podmínek romských populací po kolapsu systému státního socialismu a ... Romové ... byli na konci dvacátého století v celoevropském diskurzu ustaveni jakýmsi symbolem chudoby.“*⁷³ Příčinám tohoto stavu a přiblížení dalších sociálně vyloučených skupin obyvatelstva se budeme věnovat v jedné z následujících kapitol.

Neméně důležité je druhé specifikum sociálního vyloučení, navázané na problematiku této práce, a tím je prostorové neboli rezidenční vyloučení související především s problematikou bydlení. Prostorové vyloučení je jedním ze základních aspektů sociálního vyloučení, které bývá obvykle členěno na **symbolické vyloučení** stigmatizující osoby či společenské skupiny na základě sociálního statusu či etnicity, **kulturní vyloučení** omezující přístup ke vzdělání a informacím vedoucí k odlišné povaze a skladbě kulturního kapitálu

---

⁷² RŮŽIČKA, M., LIPTÁK, L., *Těžební limity prolomeny: Extrakce ekonomického a politického kapitálu z romského ghettu*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*, (Brno 2013) s. 207.

⁷³ RŮŽIČKA, M., *Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze*. Sociologický časopis 2011, vol. 47, No. 2, s. 274.

marginalizovaných osob, **ekonomické vyloučení** znamenající marginalizaci či uzavření přístupu na trh práce, projevující se nezaměstnaností, potažmo postavením zcela mimo trh práce, **vyloučení politické** znamenající omezenou možnost účastnit se na rozhodovacích a kontrolních mechanismech demokratické společnosti a zmíněné **prostorové/rezidenční vyloučení**, jako forma bydlení v prostředí s problematickou dostupností či nepřítomností infrastruktury včetně základní občanské vybavenosti (plyn, teplá voda, veřejná doprava, obchody, školy, zdravotnická zařízení). Osoby mohou být prostorově vylučovány na základě sociálního statusu nebo připsané náležitosti k (etnické či národnostní) skupině. Uváděné rozdělení nelze však uplatnit jinak než jako pracovní model, protože v praxi od sebe jednotlivé složky vyloučení prakticky není možné oddělit a většinou působí všechny nebo téměř všechny navzájem. Rozlišení jednotlivých faktorů sociálního vyloučení vychází z Bourdieho práce, zejména pak z *Teorie jednání*⁷⁴, neboť symbolické, kulturní, politické a obecně sociální vyloučení se odvíjí od nedostatku tzv. kapitálu, konkrétně kapitálu symbolického, kulturního, politického či sociálního, a právě tyto nedostatky kapitálu způsobují společenskou izolaci, chudobu a deprivaci.

Prostorové vyloučení je však přeci jen o něco „hmatatelnější“ než například symbolické či kulturní vyloučení a úzce souvisí s koncentrací sociálně vyloučených, jejich odsouváním na periferie měst, či dokonce do periferních regionů. Jeho nejkřiklavější formou je *„existence ghett vznikajících nejen sestěhováním vyloučených, ale i odchodem majoritní populace z určitých komunit a...izolování setrvávajících obyvatel od hlavního proudu společnosti.“*⁷⁵ Tato izolace má různé příčiny – segregační politiku měst a obcí, sociální systém, diskriminaci na trhu s bydlením i pohyby na trhu s nemovitostmi, nicméně výsledkem těchto procesů obvykle bývá *„omezená možnost postoupit na sociálním žebříčku a zároveň tak i nemožnost přestěhovat se mimo vyloučenou lokalitu, často z důvodu nízkých příjmů nebo diskriminace na trhu práce a bydlení.“*⁷⁶ V rámci naší práce klademe na problematiku prostorového vyloučení hlavní důraz.

Shrnutí: Při tvorbě definice se přidržíme Touškovy jednoduché formulace, podle které je sociální vyloučení: *„ proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné*

---

⁷⁴ Viz. BOURDIE, P., *Teorie jednání*, (Praha 1998), s. 81 a další.

⁷⁵ MAREŠ, P., *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. Sociologický časopis 3/2000, s. 290.

⁷⁶ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 109.

ostatním členům společnosti.“⁷⁷, přičemž příčiny tohoto stavu jsou jednak vnější, neboli strukturální, tak také vnitřní, specifické *maladaptivní*⁷⁸ strategie jednání. Sociální vyloučení je obvykle děleno na ekonomické, kulturní a sociální, symbolické, politické a prostorové, přičemž posledně jmenované bude pro celou naši práci klíčové, protože prostorovým vyloučením se myslí diskriminace a segregace v oblasti bytové problematiky.

Pojmový aparát, který si z celého konceptu vypůjčíme, a který budeme nadále používat, zahrnuje následující termíny: *sociální vyloučení*, *sociálně vyloučení lidí*, *nebo také lidé žijící na ubytovnách* (případně synonyma pro termín *chudý - sociálně slabí*), *sociálně vyloučená lokalita* a případně také vyloučení *ekonomické, kulturní, symbolické, politické* nebo *prostorové*.

3. 3. Neoliberalismus a penalizace chudoby

Neoliberalismus jako analytický koncept v současné době vychází především z díla amerického sociologa francouzského původu, žáka Pierra Bourdieho, Loïca Wacquanta. Wacquant ve svých pracích pátral po příčinách narůstající míry nerovností v rozvinutých⁷⁹ amerických a západoevropských společnostech a sledoval prostupování státního aparátu ideologií volného trhu.

Idea volného trhu, nabídky a poptávky, která vytlačuje tradičně regulující, sociální a normativní funkci státu se v západním světě silně prosazuje od 80. let a je spojena se jmény jako M. Thatcherová nebo R. Reagan⁸⁰ a s jejich pojetím státu a ekonomiky. Přeměna funkce státu vychází především z tzv. neoklasických ekonomických modelů, s jejich výraznou tendencí upřednostňovat zákony nabídky a poptávky také v oblastech, které byly dříve považovány za veřejnou sféru řídicí se netržními principy, například v oblasti školství, zdravotnictví a sociálních služeb. Trendem neoliberalismu je tak celkové upořádání

---

⁷⁷ TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. s.
Dostupné: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucení_a_prostorova_segrecace.pdf

⁷⁸ TOUŠEK, L., *Sociální vyloučení a prostorová segregace*.
Dostupné: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucení_a_prostorova_segrecace.pdf

⁷⁹ Protože se jedná o nerovnosti v tzv. rozvinutých společnostech, tak jsou tak Wacquatem označovány i nerovnosti jako tzv. *advanced marginality*. Pozn. aut.

⁸⁰ V ČR potom od 90. let ve spojení s Václavem Klausem aj.

rozhodující řídicí role státu, ústup státu z oblasti veřejných služeb (na úkor soukromého sektoru) a jejich podřizování pro-tržní, ideologii. Jinými slovy za neoliberalismus je v obecném povědomí považována tendence trhu ovládnout všechny sféry lidské činnosti, spojená s podporou individuálních svobod, soukromého vlastnictví, volného podnikání a omezení regulační funkce státu.

Wacquant tuto koncepci částečně pozměnil a vytvořil spojení *reálný neoliberalismus* jako analytický koncept, jehož základní premisou je, že hybatelem pro-tržních změn a zároveň paternalistických opatření (přinejmenším v oblasti státních institucí) je vůle a iniciativa samotného státu a nikoliv pouze trhu. Neoliberální projekt de - facto „využívá stát, aby podrobil občany trhu.“⁸¹ „Against the thin economic conception of neoliberalism as market rule, ...I build...a thick sociological specification of neoliberalism that breaks with the thin economic conception of neoliberalism as a market rule that effectively echoes its ideology, I argue that a proactive penal system is not a deviation from, but a constituent component of, the neoliberal Leviathan along with variants of supervisory workfare and the cultural trope of individual responsibility.“⁸² Je to tedy stát, kdo aktivně zavádí neoliberální opatření na různých úrovních a stát také mění svou sociální politiku. „Naprosto v souladu s neoliberální vizí přímá pomoc redukuje solidaritu na pouhé přerozdělování finančních částek...což znamená, že se přesouváme od vládní politiky zaměřující se na samotnou strukturu distribuce k politice, která má za cíl jen korigovat efekty nerovné distribuce zdrojů ekonomického a kulturního kapitálu.“⁸³ Sociální politika se rovněž transformuje v politiku dozoru a penalizace vůči skupinám a jednotlivcům, které neoliberální systém odsunul na společenskou periferii. „Omezená sociální podpora je podmíněna povinností být aktivní, přijmout podhodnocená „veřejně prospěšná“ zaměstnání, vykazovat zlepšování vlastní přizpůsobivosti trhu práce a tím se vyhýbat kárným postihům ze strany státu. Namísto práva na veřejnou pomoc v nouzi jsou lidé postihováni za chudobu drezúrou pracovních návyků a povinností pracovat za jakýchkoli podmínek. Lidé na dně se tak stávají občany nového typu.“⁸⁴ V rámci tohoto procesu se mění i samotný stát, a to jak funkci státu chápou i jeho samotní představitelé a

⁸¹ LIPTÁK, L., *Konec neoliberálního triumfalismu v Čechách*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*, (Brno 2013) s. 203.

⁸² WACQUANT, L. *Crafting the Neoliberal state: Workfare, Prisonfare and the Social Insecurity*. Sociological forum. Vol 25. No. 2. June 2010, s. 197 a 200.

⁸³ ŠIMÍKOVÁ, I. a J. VYHLÍDAL. Sociální konstrukce systému sociální ochrany: Administrace klientů jako prostor interpretace. *Sociální studia*. roč. 2010, č. 1., s. 138.

⁸⁴ KURÍK, Bob. Co je vidět z ghetta?: Dějiny přítomnosti. Nový prostor [online]. č. 416 [cit. 2015-01-25]. Dostupné z: <http://www.novyprostor.cz/clanky/416/co-je-videt-z-ghetta.html>

v posledku i jeho vlastní obyvatelstvo. To se týká i zmíněného výkonu sociální politiky, která se mění ve stále více „represivní“ a moralizující: „*Ochrannou sociální péči státu („welfare“) střídá dozorovaný a nápravný systém práce („workfare“).*“⁸⁵ Klesající důvěru občanů ve státní instituce, způsobenou zaváděním neoliberálních a deregulujících opatření, je potřeba znovu upevnit politikou „tvrdé ruky“ či „nulové tolerance“ vůči tzv. nepřízpůsobivým a uklidnit tak znejistělou, prekarizovanou střední třídu: „*Diligent and belligent programs...they enable political elites to reassert the authority of the state and shore up the deficit of legitimacy officials suffer when they abandon the mission of social and economic protection established during the Fordist – Keynesian era.*“⁸⁶

Neoliberalismus tedy přichází z rozhodnutí státu, a jako takový musí být analyticky zkoumán. „*První krok tímto směrem vede přes rozpoznání státu jako klíčového činitele, disponujícího schopností přetvářet společenské instituce a vztahy na jedné straně a naše představy o nich i o nás samotných na straně druhé. Pouze díky aktivitě státního byrokratického pole se fikce trhu stává obecně přijímanou a závaznou skutečností... Neoliberalismus proto představuje především politický projekt, kde stát vystupuje jako hlavní aktér realizace neoliberální revoluce shora.*“⁸⁷ K různým skupinám obyvatelstva přitom neoliberální stát zaujímá různé postoje „*Neoliberální stát...Wacquant označuje jako liberálně-paternalistický režim vlády a dává mu název kentauří stát, neboť se chová vůči různým sociálním skupinám rozdílně.*“⁸⁸ Výrazně odlišně přistupuje neoliberální stát k ekonomickým elitám, především pak těm, které jsou s ním ekonomicky provázány, než k jednotlivcům a skupinám socio-ekonomickými poměry vytlačenými na okraj společnosti. „*The problem is that it captures the ideology of neoliberalism reveals that it involves everywhere the building of a erection of a Centaur – state, liberal at the top and the paternalistic at the bottom. Then neoliberal Leviathan practices laissez faire et laissez passer toward corporation and the upper class, at the level of the causes of inequality. But is fiercely interventionist and authoritarian when it comes to dealing with the destructive consequences of economic deregulation for*

---

⁸⁵ KUŘÍK, Bob. Co je vidět z ghetta?: Dějiny přítomnosti. Nový prostor [online]. č. 416 [cit. 2015-01-25]. Dostupné z: <http://www.novyprostor.cz/clanky/416/co-je-videt-z-ghetta.html>

⁸⁶ WACQUANT, L. *Crafting the Neoliberal state: Workfare, Prisonfare and the Social Insecurity*. Sociological forum. Vol 25. No. 2. June 2010, s. 198.

⁸⁷ WALACH, Milan. Neoliberalismus mezi ideologií a skutečností. Deník referendum [online]. roč. 2012 [cit. 2014-02-01].

⁸⁸ KUŘÍK, Bob. Co je vidět z ghetta?: Dějiny přítomnosti. Nový prostor [online]. č. 416 [cit. 2015-01-25]. Dostupné z: <http://www.novyprostor.cz/clanky/416/co-je-videt-z-ghetta.html>

those at the lower end of the class and status spectrum."⁸⁹

Změny ve fungování státu se pojí s proměnami a důsledky ve čtyřech sférách, které Wacquant rozdělil na **ekonomické**, u kterých se mění pojetí dříve netržních služeb jako je zmíněné zdravotnictví, školství a bydlení, na služby, jejichž základní parametry určuje trh, **sociální**, kdy se mění pojetí sociálních služeb z ochranné funkce na funkci disciplinární, **trestní**, kdy postupně dochází ke kriminalizaci důsledků chudoby a **kulturní**, jako zdůraznění osobní zodpovědnosti za případné propady na společenském žebříčku. Při rozdělení státních institucí na tzv. **levou ruku** (ministerstvo práce a sociálních věcí, sociální služby aj.), usilující o distribuci ekonomického a kulturního kapitálu a tzv. **pravou ruku** (ministerstvo financí, represivní složky, trestní systém, lokální politická reprezentace), vychází Wacquant z myšlenek Bourdieho. *„The Left hand, the feminine side of Leviathan, is materialized by the spendthrift ministries in charge of social functions - public education, health, housing, welfare and labor law – which offer the protection and succor to the social categories shorn of economic and cultural capital. The Right hand, the masculine side, is charged with enforcing the new economic discipline via budget cuts, fiscal incentives and economic deregulation.*"⁹⁰.

Pravá ruka v éře reálného neoliberalismu získává navrch při prosazování neoliberálních opatření a represivním potírání jejich důsledků. V konečném důsledku potom i levá ruka státu přebírá mechanismy ruky pravé. *„Do sociální politiky se stále více promítá princip „rozpočtové odpovědnosti“ na úkor uspokojování lidských potřeb ve vzdělání, zdravotnictví, bydlení atp. Současně je sociální politika kolonizována panoptikální a disciplinární logikou pravé ruky...Posilování a glorifikace trestního křídla je integrální součástí neoliberálního státu, který tím řeší sociální problémy způsobené svou vlastní ekonomickou a sociální politikou. Zacházením s nejchudšími jako s flákači a zločinci uklidňuje stále nejistější střední vrstvy, přičemž neoliberální stát se sebe-prezentuje jako nesmlouvavý strážce zákona a pořádku před těmi, kteří údajně odmítají za svůj život přijmout plnou individuální zodpovědnost.*"⁹¹

V případě, že není neoliberalismus to za co je považován, pak ani důsledky jeho existence

---

⁸⁹ WACQUANT, L. The punitive regulation of poverty in the neoliberal age. 50.50. *Inclusive democracy: Open democracy* [online]. roč. 2011, 1 August [cit. 2015-01-25]. Dostupné z:

<https://opendemocracy.net/5050/lo%C3%AFc-wacquant/punitive-regulation-of-poverty-in-neoliberal-age>

⁹⁰ WACQUANT, L. *Crafting the Neoliberal state: Workfare, Prisonfare and the Social Insecurity*. Sociological forum. Vol 25. No. 2. June 2010, s. 201.

⁹¹ WALACH, Milan. Neoliberalismus mezi ideologií a skutečností. Deník referendum [online]. roč. 2012 [cit. 2014-02-01].

nemohou být takové, jak se obvykle předpokládá. Navzdory proklamovanému důrazu na volný trh a obchod je totiž „Rozšiřování trhů... výsledkem nikoli deregulace, nýbrž re-regulace ekonomiky ve prospěch vlivných tržních aktérů.“⁹² Lidé nebo subjekty, které jsou buď napojeny na státní správu, nebo nějakým způsobem na realizátory neoliberálních opatření mají snadnější přístup ke zdrojům ve formě erárního bohatství, které jsou tímto způsobem přerozdělovány do jejich rukou. Princip přerozdělování tedy ze státu nemizí, pouze se transformoval a prostředky proudí jiným směrem. Je to tedy stát, který zprostředkovává bohatství ekonomickým subjektům, které jsou na něj napojeny, na rozdíl od těch, které jsou vystaveny skutečnému působení volného trhu. Velké a vlivné společnosti mají dokonce v neoliberálním systému takovou moc, že mohou prosazovat změny pravidel a legislativy ve svůj prospěch, a tak ještě více upevňovat svůj vliv (korporativismus).

Na rozšiřující se počty neprivilegovaných skupin, které Wacquant nazývá *urban outcast* – městskými vydědenci⁹³, neoliberální systém naopak reaguje posilováním své dohlížitelské a represivní role, aby vystupoval jako ochránce zájmů tzv. *prekarizované* znehodnocením standartního typu pracovních úvazků znejistělé a tedy fakticky mizející střední třídy. Posilováním represivních funkcí na levém i na pravém křídle aparátu však stát nereaguje na zvyšující se kriminální rizika, která mnohde dlouhodobě stagnují nebo se dokonce v některých státech snižují, nýbrž na rizika sociální. Chudoba a nerovnosti v tzv. rozvinutých společnostech, jsou Wacquantom označovány jako tzv. *advanced marginality*.

Významným selektivním nástrojem je podle Wacquanta (kromě vězení) rovněž *ghetto*, které považuje za analytický nástroj s přesným vymezením a funkcí. *Ghetto* podle něj v amerických městech plní dvě podobné funkce, jaké plnila židovská ghetta v novověké Evropě: „(1) *maximalizace materiálního zisku vytěženého z kategorie lidí považovaných za symbolicky znečištěné a znečišťující; a (2) minimalizace blízkého kontaktu s jejími členy, aby se zabránilo hrozbě symbolického narušení a nákazy, jíž jsou údajně nositeli.*“⁹⁴ V této podobě se dle Wacquanta jedná o instituce tzv. *etnorasového uzavření*, vznikající nedobrovolně pod silným tlakem majoritního prostředí na prostorovou selekci na základě etnického klíče.

---

⁹² WALACH, Milan. Neoliberalismus mezi ideologií a skutečností. Deník referendum [online]. roč. 2012 [cit. 2014-02-01].

⁹³ Viz.: WACQUANT, L. *Urban outcast. A comparative sociology of Advanced Marginality*. Cambridge 2008.

⁹⁴ WACQUANT, L. , *Janusovská tvář instituce etnorasového uzavření: sociologická specifikace ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*, (Brno 2013) s. 174.

Ghetta i jejich obyvatelé jsou prostorově i symbolicky odděleni od převažující populace a charakterizuje je nízká intenzita vnějších kontaktů a podpory, suplovaná hustou sítí dovnitř orientovaných institucí, endogamií apod. Typické ghetto však není místem koncentrované chudoby a apatie, ale je pro něj naopak charakteristické pestré třídní rozvrstvení, možnosti vertikální mobility i relativní institucionální soběstačnost. V podmínkách *pokročilé marginality* však někdy dochází k rozpadu vnitřní integrity *ghetta* a jeho transformaci na tzv. *hyperghetto*, které představuje „*novou socioprostorovou konfiguraci, dvojitě třídně a rasově segregovanou, která postrádá ekonomické funkce a je zbavena komunálních institucí, jež předtím poskytovaly podporu svým obyvatelům. Tyto instituce jsou nahrazeny státními institucemi sociální kontroly.*“⁹⁵ *Hyperghetto* přichází o příslušníky vyšších vrstev, kteří se stěhují za jeho hranice a stává se tak chudou a deprivovanou lokalitou s rozkládajícími se institucemi. V tomto se více podobá našim sociálně vyloučeným lokalitám, ačkoliv pro evropská města navrhuje Wacquant spíše využívání pojmu *antighetto*, které vykazuje přesně opačné tendence než: „(1) rostoucí etnickou homogenitu, (2) zvýšené obklopení cílové populace, (3) rostoucí organizační hustotu, (4) konstrukci a přijetí kolektivní identity a (5) nepropustné hranice“⁹⁶ Pouhý krátký pobyt ve vyloučené lokalitě jasně ukazuje, že ani kolektivní identita, ani hustá síť institucí zde nepředstavují typické znaky. Pro český kontext proto upravili analytický pojem *ghetta sociologové* Růžička a Lipták, odvolávají se především na romskou výjimku, při jeho možném evropském uplatňování: „*Pokud existuje sociální kategorie s životní zkušeností radikálně se odchyloující od tohoto vzorce a směřující ke ghettoizaci, jsou to východoevropští Romové.*“⁹⁷ S tímto pojetím *ghetta* dále v textu pracovat jako s teoretickým modelem, který ukazuje ubytovny jako místa koncentrace lidí, kteří jsou symbolicky i prostorově vytěšňováni ze „standardu“ bydlení do jasně ohraničených lokalit – ubytoven a zároveň dochází k jejich ekonomickému vytěžování provozovateli těchto ubytoven (tedy dvojí funkce *ghetta*-viz. výše).

Wacquantovy teorie vznikaly převážně ve Spojených státech a reagovaly na tamní realitu

---

⁹⁵ WACQUANT, L. , *Janusovská tvář instituce etnorasového uzavření: sociologická specifikace ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*, (Brno 2013) s. 190.

⁹⁶ WACQUANT, L. , *Janusovská tvář instituce etnorasového uzavření: sociologická specifikace ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*, (Brno 2013) s. 185.

⁹⁷ WACQUANT, L. , *Janusovská tvář instituce etnorasového uzavření: sociologická specifikace ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*, (Brno 2013) s. 186.

nárůstu počtu uvězněných *městských vyděděnců*, jako jeden ze základních nástrojů, kterým tamní vlády řeší důsledky své vlastní neoliberální politiky. Nicméně Wacquant se věnoval i srovnávacímu studiu amerických a francouzských reálií, na základě jehož výsledků tvrdí, že *„penalization takes many different forms and it is not reducible to incarceration...(penalization) rates have shown steady and sturdy growth across Western Europe since the early 1980s...drift towards the penalization of urban marginality has swept through Western Europe with lag of two decades, albeit on a smaller scale...the new penal law embraced by European governments typically „bark“ louder than they „bite“ because the texture of social and economic citizenship is more robust...but...government priority...has definitively shifted...in favour of penal posturing and action.“*⁹⁸

Z pohledu naší práce, která se zaměřuje na problematiku bydlení v kontextu sociálního vyloučení, považujeme ubytovny pro sociálně slabé za jeden z možných důsledků procesu neoliberální transformace, protože ubytovny fungují v podstatě jako externí alternativy nedostatečně fungující sociální bytové politiky státu nebo obcí. Stát i samospráva tedy dobrovolně podstoupil oblast bydlení sociálně nejslabších skupin obyvatelstva, nebo její část, soukromému sektoru, ale zároveň tyto aktivity z velké části financuje. Ubytovny bychom tak mohli s nadsázkou označit také jako jeden z projevů tzv. *outsourcingu*. Zisk z těchto procesů putuje z drtivé části finančně zajištěným majitelům nemovitostí – skupině právnických a fyzických osob, která se tak napojila na zdroje erárního bohatství. Dávky pomoci v hmotné nouzi (doplatek na bydlení) se tak koncentrují v rukou podnikatelů ze střední nebo vyšší vrstvy a sociálně vyloučení nájemníci jsou v podstatě jen externalitami tohoto procesu. Díky dávkám na ubytovnách pouze přežívají a de-facto fungují jako penězovody mezi státem a soukromníky. Za tento druh podnikání, který se pohybuje těsně na hranici legality a hluboko pod hranicí morálky jsou však často sankcionováni sociálně vyloučení obyvatelé ubytoven a nikoliv jejich majitelé. Kolaudační rozhodnutí o objektech, ve kterých se ubytovny nacházejí a které podmiňuje vyplácení dávek, nemusejí v mnoha případech na příslušných úřadech práce dokládat jejich majitelé, nýbrž jsou vyžadována od nájemníků⁹⁹. V případě, že objekty zákonná kritéria nesplňují, ubytovaní často přicházejí i o toto nejisté bydlení, zatímco postihy pro majitele ubytoven jsou minimální. K uzavření ubytoven dochází zřídka, spíše je ukončeno

⁹⁸ WACQUANT, L. *The punitive regulation of poverty in the neoliberal age*. 50.50. Inclusive democracy: Open democracy [online]. roč. 2011, 1 August [cit. 2015-01-25]. Dostupné z:

<https://opendemocracy.net/5050/lo%C3%AFc-wacquant/punitive-regulation-of-poverty-in-neoliberal-age>

⁹⁹ Tento fakt jsme zaznamenali při vlastním terénním výzkumu. Pozn. aut.

vyplácení dávek na bydlení.

3. 4. Gentrifikace migrace a post-industriální město

Proces tzv. gentrifikace se objevuje v anglosaské společenskovední literatuře od padesátých let dvacátého století a je spojený se jmény jako Ruth Glass, Neil Smith, David Ley, nebo Chris Hamnett. Podle teoretiků konceptu představuje gentrifikace obnovu zchátralého bytového fondu v širších centrech měst a obměnu původních obyvatel za jinou zámožnější vrstvu populace, tzv. *gentrifiery*. „*Gentrifikace je proces, při němž jsou chudé a dělnické části vnitřního města obnovovány díky přílivu soukromého kapitálu a příslušníků střední vrstvy, kteří si kupují či najímají byt ve čtvrti, která byla až do počátku gentrifikace postižena nedostatkem investic a úbytkem obyvatel střední třídy.*“¹⁰⁰ Mezi základní znaky procesu gentrifikace patří obnova domovního a potažmo bytového fondu, výrazný přechod od nájemního bydlení k vlastnickému, vzestup cen nemovitostí a s tím spojených nájmů a také již zmíněná obměna obyvatelstva. Mezi příčiny tohoto procesu je naopak potřeba zahrnout přeměnu charakteru celé společnosti, potažmo města v post – industriální ekonomiku služeb, hledání nového smyslu industriálních areálů a jejich rezidenčních čtvrtí, důraz na kvalitu života a bydlení, rozvoj turistického ruchu apod. „*Gentrifikace je sociálním a prostorovým projevem...s přidruženými změnami v povaze a rozmístění práce, v třídní struktuře obyvatel, jejich příjmech a platech, životních stylech a ve struktuře trhu s nemovitostmi ...s klesající poptávkou po dělnických profesích klesají i příjmy dělníků a to se promítá i do kvality jejich bydlení*“¹⁰¹. Dosluhující dělnické profese jsou tak vytlačovány na úkor střední třídy, která hledá nový životní styl spojený s kvalitou i estetickou hodnotou bydlení v městských centrech, nebo průmyslových čtvrtích, které měli dříve jiné poslání. Tento proces je však spojen s postupnou homogenizací nově příchozích obyvatel. V rezidenčních oblastech, které mnohdy slouží jako turistické lákadlo, není místo pro rušivé elementy jako etnické menšiny či dokonce bezdomovce. Vzniká tak nový typ především příjmové homogenity a sterility, paradoxně podobný tomu, před čím nově příchozí unikali z periférií. „*Tyto taktiky vytváření surreálných dokonalých světů postihují nejčastěji bezdomovce, k nim se přidávají etnické minority, nezaměstnaní apod. Původní osazenstvo nezapadá do představ většinové*

---

¹⁰⁰ NOVOTNÁ, A., *Gentrifikace: Případ Prahy – Holešovic?* (Praha 2007), s. 4.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 6.

společnosti, a proto je odsunuto za hranice nové reality.“¹⁰²

Z hlediska naší práce, věnující se bytové problematice v souvislosti se sociálním vyloučením a problematice ubytoven pro sociálně slabé, je *gentrifikace* jedním z klíčových procesů, který stál u postupného vytlačování sociálně vyloučené romské populace na prostorovou i symbolickou periferii společnosti. Jedním z konečných důsledků tohoto procesu je pak bydlení na ubytovnách. „V 90. letech 20. století vzrůstal v českých městech celkový ekonomicky podmíněný tlak na odchod nejchudších obyvatel z bytů v městských centrech (které s přechodem na tržní ekonomiku získávaly na hodnotě) na periferii. Domácnosti s příjmem na úrovni životního minima postupně odcházejí ze standardního bydlení do forem bydlení substandardních.“¹⁰³ Tento proces měl ovšem v České republice svá specifika, kterým se budeme věnovat v následujících kapitolách.

3. 4. Strukturální a institucionální

Cílem této práce je především odpovědět na otázku jaké strukturální, institucionální a lokální příčiny stály u vzniku nebo přeměny ubytoven pro sociálně slabé. Nejprve si však musíme definovat, co máme těmito strukturálními, institucionálními a lokálními příčinami vlastně na mysli.

Strukturálními příčinami rozumíme uchopitelné a definovatelné procesy a mechanismy – v rámci struktury celé společnosti. Vycházíme přitom jednak z ustáleného chápání struktury jako „označení způsobu uspořádání částí nějaké jednotky, vnitřní skladby (stavby) nějakého celku, množství prvků a vztahů, které zákonitě mezi nimi existují, takže je z toho patrný určitý řád.“¹⁰⁴, tak především i ze společenskovedního chápání struktury jako „organizace vztahů mezi skupinami lidí a jedinci, kteří je tvoří, vymezená a kontrolovaná prostřednictvím institucí, tj. společensky ustavených (kulturně konstruovaných) norem nebo vzorů chování.“¹⁰⁵ Z hlediska povahy naší práce přitom vybíráme jasně ohraničitelné nebo historicky definovatelné procesy a mechanismy, které jsou podle našeho názoru z širší

---

¹⁰² Tamtéž, s. 8.

¹⁰³ Moravec, Š., „Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací.“ In: Jakoubek, M.; Hirt, T. (eds.): Romové v osídlech sociálního vyloučení. (Plzeň 2006).

¹⁰⁴ MALINA, Jaroslav. Antropologický slovník: struktura, sociální[online]. [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>

¹⁰⁵ MALINA, Jaroslav. Antropologický slovník: struktura, sociální [online]. [cit. 2015-08-24]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1431/UAntrBiol/el/antropos/slovník.html>

perspektivy klíčové pro oblast bydlení sociálně vyloučených obyvatel. Jedná se především o přeměny charakteru výroby a hospodářství, zaměstnanosti, bytové politiky apod. Na rozdíl například o tzv. psychologismu, který „...se pokouší vysvětlit sociální jevy z faktů a teorií o povaze jednotlivců“¹⁰⁶, hledáme příčiny společenských jevů a procesů v charakteru sociální struktury.

Institucionálními příčinami máme na mysli ohraničené mechanismy a procesy ve společnosti, jejichž původ lze nalézt v konkrétním fungování nebo činnosti určité instituce státní správy, nebo samosprávy.

---

¹⁰⁶ MILLS, CH., W., *Sociologická imaginace*. Praha 2008, s. 76.

4. Historické příčiny strukturálních nerovností v oblasti bydlení

Následující kapitola se věnuje problematice bydlení v České republice se zvláštním zřetelem k bydlení sociálně vyloučených, převážně romských obyvatel. Nejprve jsou objasněny historické souvislosti bytové problematiky obecně a bytové politiky v Československu a v nástupnické České republice. Kapitola rozkrývá konkrétní historické kořeny různých koncepcí bytové politiky v našich zemích, například bytové politiky v rámci plánovaného socialistického hospodářství a následně změny odehrávající se po přechodu k tržnímu (bytovému) hospodářství a při privatizaci bytového fondu. Specifickou částí je potom popis specifík bydlení romské menšiny v Československu před rokem 1989 a následně změny jejich postavení ve společnosti po roce 1989, včetně propadu značné části romské populace na žebříčku kvality bydlení, což v řadě případů vedlo až ke vzniku sociálně vyloučených romských lokalit. Po částečně popisném vylíčení historických reálií v oblasti bydlení sociálně vyloučených Romů bude následovat komparace problematiky s různými teoretickými modely nastíněnými v předchozí kapitole. Výslednicí procesu komparace by mělo být popsání mechanismů, které v oblasti bydlení vedou nebo mohou vést k segregaci a prohlubování prostorového vyloučení. Závěrečná část kapitoly je věnována jednomu z vrcholných projevů prostorového vyloučení, kterým jsou ubytovny pro sociálně slabé.

Stejně tak, jako historickému přehledu se ve čtvrté kapitole věnujeme současnému vývoji bytové problematiky v České republice, včetně stávající koncepce bytové politiky a jejich nástrojů a vlivu těchto nástrojů na diskutovanou problematiku.

4.1. Bytová problematika a bytová politika v Československu před rokem 1989

V rámci plánovaného socialistického hospodářství bylo na problematiku bydlení pohlíženo z naprosto jiné perspektivy, než v současnosti. Rozdíl v pojetí práv a povinností člověka a možností jeho uplatnění ve společnosti, který určuje odlišnosti mezi socialistickým a liberálně – demokratickým pojetím státu se promítal také do rozdílných koncepcí bytové

politiky. Změna v pojetí problematiky po roce 1948 (částečně už po roce 1945) byla přitom poměrně radikálním obratem, který na předchozí vývojové etapy navazoval jen velmi dílčím způsobem¹⁰⁷. „Mezi lety 1948 a 1990 vycházela bytová politika v naší zemi z principu, že byt je natolik významný statek v životě člověka, že se růst nákladů na jeho výstavbu a údržbu nemá přenášet do výdajů domácnosti. Právo na bydlení začalo být chápáno jako nárokové. Bydlení již nemělo být považováno za běžný ekonomický statek, tedy komoditu, jejíž cena se utváří protnutím nabídky a poptávky na svobodném trhu, ale spíše za statek veřejný. V socialistickém Československu vedlo toto přesvědčení k zestátnění soukromých bytových domů, omezení svobody rozhodování u bytových družstev a uplatnění rovnostářského přístupu při bezplatném přidělování zestátněných i nově postavených státních bytů...Stát sám sebe dobrovolně učinil odpovědným za zajištění odpovídajícího bydlení všem členům socialistické společnosti.“¹⁰⁸ Nový politický režim v Československu se tak po válce pustil do ambiciózního úkolu a v rámci své rovnostářské doktríny se pokoušel zajistit přijatelné bydlení pro co největší část obyvatelstva. Pro toto pojetí bytové politiky přitom po válce existovala poměrně výhodná startovní pozice. Odsun sudetoněmeckého obyvatelstva, který uvolnil nebývalé množství poměrně zchovalého domovního a bytového fondu a také, ve srovnání s okolními zeměmi, relativně malé válečné škody na domech a majetku významně nahrávali úspěšné realizaci plánovaných opatření. Odsunem německého obyvatelstva a rovněž zestátněním dříve konfiskovaného židovského majetku včetně domů a bytů se po válce uvolnilo několik set tisíc bytových jednotek. Realizace společenské představy o hodnotě a dostupnosti bydlení tedy začínala poměrně úspěšně a nabídka bydlení, ačkoli částečně v periferních oblastech, vzhledem k tehdejšímu počtu obyvatel dokonce převyšovala poptávku.

Souběžně se zabíráním bytového fondu probíhalo také zestátnění nebo zakládání nových průmyslových podniků. Ty převážně v pohraničí, potřebovaly množství pracovní síly, která dobrovolně nebo v rámci náborových akcí přicházela z vnitrozemí – Slovenska, nebo

---

¹⁰⁷ Např.: „Trh nájemního bydlení nebyl zpočátku nikterak regulován. Prvními zásahy v oblasti bydlení jsou zákon č. 253/1852 říšského zákoníku z roku 1852, který reguloval zakládání svépomocných bytových družstev, a dále v roce 1892 zákon č. 37/1892 ř.z., osvobozující výstavbu dělnických domů od daně. Rychlý růst počtu obyvatel, především ve městech nebyl vždy doprovázen dostatečnou bytovou výstavbou. Situace v oblasti bydlení byla už během 1. světové války vnímána jako krizová; následovala tedy regulace nájemního bydlení, která byla zavedena v roce 1917. Po skončení války došlo k postupnému rozvoji bytové výstavby, která dosahoval v letech před hospodářskou krizí vysoké integrity. Postupně byla uvolněna regulace nájemného a před druhou světovou válkou fungoval v ČR již poměrně rozsáhlý trh nájemního bydlení. „IN: LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 96.

¹⁰⁸ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 9.

dalších socialistických zemí. Přicházející pracovníci (včetně významného podílu tzv. Slovenských Romů – viz Strana...KDE?) se hlavně v prvním poválečném desetiletí usazovali v uvolněných domech a bytech po sudetoněmeckém obyvatelstvu.

Imigrace a rychlý populační růst však již během prvních dvou dekád socialistického Československa dorovnali úroveň populace na předválečné hodnoty a bylo potřeba zahájit novou plošnou masivní bytovou výstavbu. Ta byla realizována částečně již v padesátých a šedesátých letech výstavbou kolonií dělnických bytoven ve vybraných průmyslových oblastech (Havířov, Ostrava, Příbram, Kladensko): „Na konci padesátých let minulého století se rozvinula bytová výstavba z veřejných zdrojů (státem a průmyslovými podniky) nebo s výraznou podporou z veřejných zdrojů (družstevní výstavba).“¹⁰⁹ Nicméně hlavní část bytové výstavby, se odehrávala od začátku sedmdesátých let až zhruba do roku 1991 formou budování rozsáhlých panelových sídlišť. „V období 1945 – 1990 bylo v Československé socialistické republice postaveno 3, 7 miliónů nových bytů, tj. 70% ze stávajícího bytového fondu (stávající bytový fond v prosinci roku 1989 – pozn. aut).“¹¹⁰ Budování nových bytových domů přitom vycházelo z potřeb plánovaného hospodářství a lokalizace nové výstavby byla zaměřena převážně na průmyslové oblasti. „Rozsáhlá bytová výstavba v ČR v období let 1970 – 1980 byla realizována do značné míry z veřejných prostředků, netržními silami. Její alokace byla determinována potřebami regionálního plánování, zprostředkujícího záměry pětiletého plánování. To se promítlo do skutečnosti, že byla koncentrována zejména do regionů a měst se značným rozvojem průmyslu, ale mnohdy nízkou atraktivitou bydlení. Intenzivní bytová výstavba tak byla realizována zejména v Moravskoslezském kraji a Ústeckém kraji a je příkladem masivní netržní alokace nové bytové výstavby.“¹¹¹

Navzdory dostatečnému počtu bytů v poválečném období se standard kvality bydlení (za jehož hlavní ukazatele je považována hlavně obytná plocha bytové jednotky na 1 osobu a rovněž vybavení bytu a napojení na inženýrské sítě, rozvíjel postupně. A bytová výstavba se těmto sdíleným požadavkům na úroveň standardu bydlení teprve postupně přizpůsobovala. „Podíl bytů první a druhé kategorie dosáhl v roce 1980 80% procent a průměrná obytná

¹⁰⁹ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 96.

¹¹⁰ Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Společná česko - slovenská digitální parlamentní knihovna. FS ČSSR 1986 - 1990: Úterý 24. října 1989 [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sn/stenprot/005schuz/s005001.htm>

¹¹¹ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 100.

*plocha na 1. obyvatele činila 16 m² oproti 11, 7m² v roce 1970.*¹¹² Mezi lety se 1960 – 1991 se průměrná obytná plocha na jednoho člověka zvýšila o více než šest metrů čtverečních a počet trvale obydlených bytů vzrostl z 2 845 145 na 3 705 681¹¹³. Většina z toho byla přitom v bytových domech. Důležité je rovněž, že „od roku 1961 až do roku 1991 klesal podíl bytů v tzv. ostatních budovách, který dokumentuje zánik bydlení s nízkou kvalitou.“¹¹⁴

Již jsme zmínili, že československý stát v období socialismu přejal na svá bedra úlohu garanta dostupného a standardizovaného bydlení pro všechny členy společnosti. Ideologie vyrovnávání sociálních rozdílů mezi jednotlivými vrstvami společnosti se přitom projevovala nejzřetelněji právě v oblasti bydlení. Hlavně na nově vybudovaných sídlištích se zrodil rovnostářský sociální mix, kdy spolu v bytových domech často koexistovaly nejrůznější vzdělanostní, profesní i příjmové skupiny a to včetně příslušníků romské minority. Zároveň však stát většinovým finančním pokrytím nákladů na bydlení svého obyvatelstva „...umožnil, byť jen krátkodobě, založit mezinárodní konkurenceschopnost socialistického hospodářství na nízkých nákladech práce.“¹¹⁵ Tento přístup k bytové problematice se však pochopitelně neobešel bez značných problémů, které postupně objevovaly ve stále větší míře. Systém centrálního řízení a přerozdělování finančních prostředků na budování, správu a rekonstrukce domovního a bytového fondu se v průběhu času ukazoval jako podfinancovaný, pomalý a neefektivní. Starší zástavba nebyla příliš systematicky udržována a nová panelová výstavba, se kterou se počítalo pouze jako s dočasným řešením, začínala postupně chátrat. Na mnoha místech docházelo kvůli nízké kvalitě staveb ke zbytečným energetickým ztrátám. Celý systém byl navíc byrokraticky velmi nepružný a nedokázal vhodně reagovat na aktuální potřeby obyvatelstva. „Postupně došlo k rozvoji šedého a černého trhu s bydlením, který v některých formách přetrval až do současnosti. Protož, nebylo v silách plánované ekonomiky pokrýt deklarované cíle v oblasti bydlení, byla podporována družstevní bytová výstavba, částečně i individuální (většinou svépomocná) výstavba rodinných domků. Míra podpory individuální bytové výstavby byla obecně nejnižší a gradovala na konci 80. let. Nepřekročila však 50% celkových nákladů výstavby.“¹¹⁶ Zároveň byla výše nájemného, které bylo garantované (právo

---

¹¹² Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Společná česko - slovenská digitální parlamentní knihovna. FS ČSSR 1986 - 1990: Úterý 24. října 1989 [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sn/stenprot/005schuz/s005001.htm>

¹¹³ Viz. LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 99.

¹¹⁴ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 100.

¹¹⁵ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 10.

¹¹⁶ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi*. (Praha 2001), s. 97

na byt bylo v podstatě doživotní, nebo předávané z generace na generaci), natolik nízká, že nebylo možné z něj pokrýt ani náklady na základní údržbu. „Značně ztrátový je i provoz bytového fondu. Z úhrnných nákladů organizací bytového hospodářství a domovních správ je nutné ze státního rozpočtu dotovat přes 59%. Tato skutečnost je vyvolána těmito důvody: Současná úroveň úhrad za užívání bytů a navazujících služeb nemůže zajistit odstranění ztrátovosti podniků bytového hospodářství a jejich přechod na...samofinancování, nevytváří ani tlak na racionálnější hospodaření s vodou a teplem...Úhrada za užívání bytu nemotivuje občany k hospodárnému využití a údržbě bytového fondu.“¹¹⁷

Bytová politika Československé socialistické republiky se tedy postupně ukazovala jako nedostatečně efektivní. Nedokázala například zajistit přiměřený počet bytů mladým začínajícím rodinám. Kvalita bytového fondu byla různorodá. Zejména u starší zástavby nedocházelo k nutným rekonstrukcím. Systém správy byl zkorumpovaný a nahrával korupci, nebo přidělování bytů na základě osobních kontaktů. „Formální potlačení tržních vztahů...neznamenalo zánik nerovností v přístupu k bydlení, jelikož o různé kvalitě a různém přístupu k bydlení často rozhodoval politický a individuální protekcionismus a úplatkářství.“¹¹⁸ Plánované hospodářství vedlo ke koncentraci nekvalifikované pracovní síly do určitých regionů, kde se postupně rodily základy pro budoucí segregaci a prostorové vyloučení u příslušníků etnických minorit, především pak Romů. Masivní panelová výstavba nedokázala vytvořit patřičné základy pro rostoucí nároky na standardy bydlení, přestože je „často přeceňována z hlediska svého rozsahu: převažovaly v ní totiž menší byty.“¹¹⁹ Navíc plánování a výstavba nebyly příliš koordinovány na základě skutečných potřeb v lokalitách výstavby. „Jednou z hlavních příčin současného stavu je odtržení bytové výstavby od efektivního hospodaření s bytovým fondem. Bytové hospodářství, zejména komunální (ale částečně i družstevní i u bytů v osobním vlastnictví), je zaostalé a nepružné. Platí administrativně direktivní principy regulace a přidělových systémů. Ztrátovost komunálního bytového fondu vyrovnávají velké státní subvence, jeho legislativa má brzdicí charakter. Státní bytová politika málo preferuje sociální cíle rozvoje bydlení a nevyužívá všechny možnosti občanské spoluúčasti na jeho realizaci. Preferuje zejména hospodářsko – stabilizační cíle před

¹¹⁷ Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Společná česko - slovenská digitální parlamentní knihovna. FS ČSSR 1986 - 1990: Úterý 24. října 1989 [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sn/stenprot/005schuz/s005001.htm>

¹¹⁸ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi.* (Praha 2001), s. 10.

¹¹⁹ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi.* (Praha 2001), s. 97.

*stimulačními funkcemi bydlení vůči sféře práce, kde houževnatě udržuje rovnostářství.*¹²⁰

Řada problémů v oblasti bytové problematiky a bytové politiky z období socialismu má setrvačný charakter a jejich důsledky se projevují dodnes. Pod-investování a špatná údržba bytového fondu je stále zřetelné v některých periferních oblastech a nedostatky se pouze přenesly na bedra samosprávy nebo soukromých majitelů. Koncentrace nekvalifikované pracovní síly vytvořila základ pro vznik sociálně vyloučených lokalit.

4.2. Privatizace bytového fondu

Změna režimu nepřinesla bezprostřední proměny v přístupu k bytové problematice ani ke koncepci bytové politiky, protože systémová nastavení fungovala ještě po nějakou dobu v určité setrvačnosti. Navíc ve společnosti existoval jistý sdílený konsenzus o úloze státu jako garanta bydlení a tento konsenzus fungoval jako bariéra proti překotným změnám. *„Protože stát po několik desetiletí rozsáhle zasahoval do oblasti bydlení, vytvořila se postupně společenská paměť, že by to měl být stát, kdo by se měl postarat o přiměřené bydlení pro všechny občany.*“¹²¹ Společnost tedy nebyla připravena a ani připravována na zásadní společenské změny, které teprve měly v oblasti bydlení přijít.

Nicméně, po roce 1991 stát převedl většinu svého bytového fondu do vlastnictví obcí. Jednalo se o menší polovinu z celkového bytového fondu na území Československa: *„V roce 1991 činil tento podíl 40,1 %“*¹²² Podíly obecních bytů však byly v různých městech značně odlišné (viz. Tabulka č. 1). Zbytek (větší polovina) bytového fondu zůstal bytovým družstvům, jednotlivým podnikům, různým státním institucím nebo i soukromým majitelům (hlavně v případě rodinných domků).

„Města při přebírání bytového fondu do svého vlastnictví od státu prakticky neměla na výběr, protože to bylo dáno zákonem č. 72/1994. Skokově se tak stala vlastníky podfinancovaného, a někdy i chátrajícího bytového fondu, na jehož přiměřenou údržbu

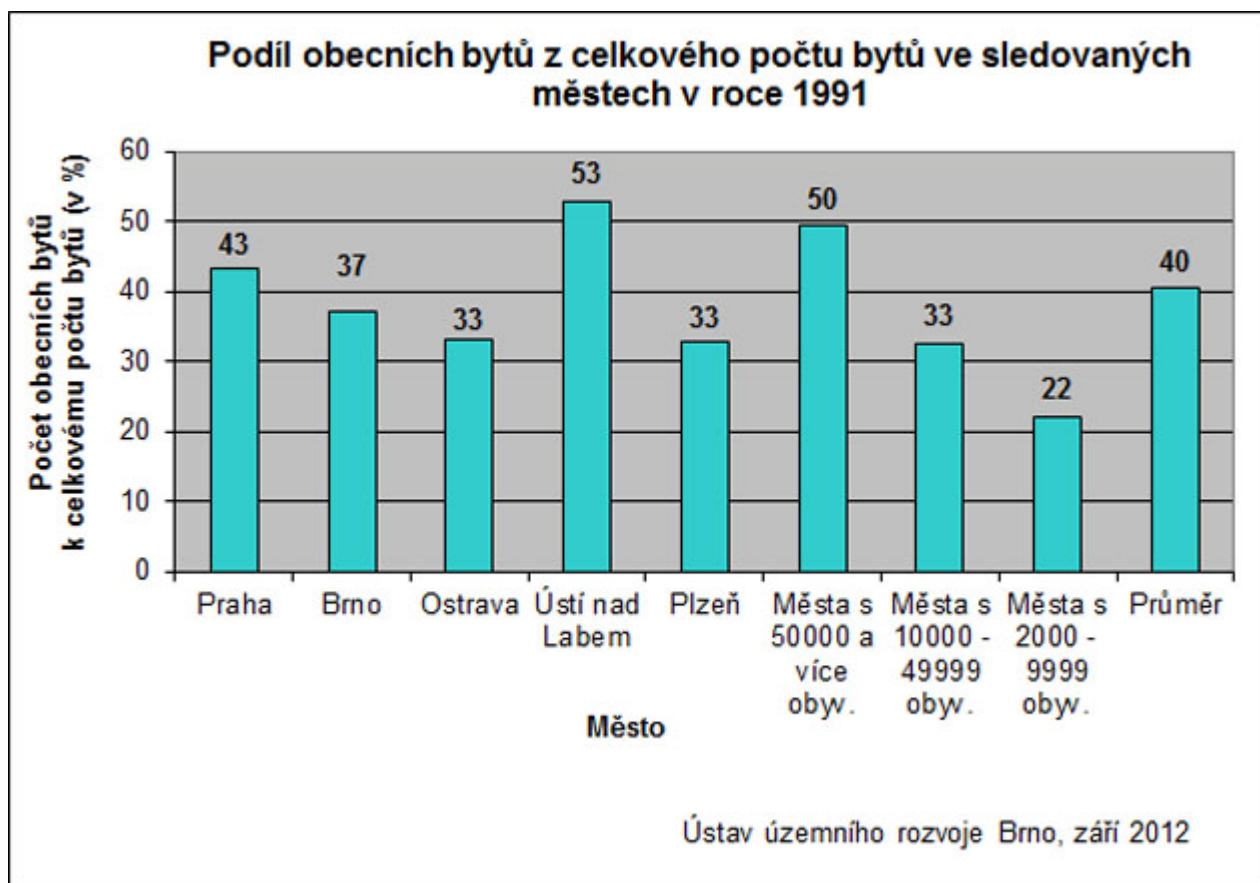
---

¹²⁰ Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: Společná česko - slovenská digitální parlamentní knihovna. FS ČSSR 1986 - 1990: Úterý 24. října 1989 [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sn/stenprot/005schuz/s005001.htm>

¹²¹ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi.* (Praha 2001), s. 10.

¹²² BURDOVÁ, Blanka, Dana CHLUPOVÁ, Marie POLEŠÁKOVÁ, Ludmila ROHREROVÁ. ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE. Výsledky dotazníkové akce o změnách v obecním bytovém fondu ve vybraných městech (2010, 2011). In: [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=4591>

neměli dostatek financí.“¹²³ Obce (ale například i bytová družstva) přistoupily k postupnému převádění či odprodeji svého bytového fondu, většinou do rukou stávajících nájemníků. Pro tyto kroky přitom v drtivé většině neexistovala žádná ucelená koncepce. Ale stejně tak neexistoval návod ani doporučení jak dále efektivně spravovat stávající nemovitý majetek a převedení či odprodej se jevil jako nejlepší a nejrychlejší možné řešení.

Graf č. 1: Podíl obecních bytů z celkového počtu bytů ve sledovaných městech v roce 1991 (zdroj ÚÚR)

Pro stát představoval rozsáhlý bytový fond značnou ekonomickou a administrativní zátěž, kterou v rámci nového socioekonomického zřízení nebyl ochotný dále obhospodařovat a odpovědnost za bydlení občanů převedl z velké části na samosprávu. Privatizace tedy na rozdíl od okolních zemí probíhala na úrovni obcí. Těm připadl z větší části zanedbaný a podfinancovaný bytový fond, který ovšem v tak velkém rozsahu nebyly schopné účelně obhospodařovat ani obce. Celkově se sice v duchu dobové pro-tržní ideologie předpokládalo,

¹²³ ŠMOLDAS, M., JELÍNKOVÁ, Z., *Podkladová Analýza. Koncepce bydlení města Příbram*. (Příbram 2015), s. 9.

že samotný fakt vystavení sektoru bydlení volnému trhu vyřeší většinu naléhavých problémů, nicméně ve většině případů neměly obce žádnou konkrétní vizi jak se svým bytovým fondem naložit a záhy proto rozhodly o postupném převedení bytů do rukou nájemníků, či o jejich odprodeji. Tento postup přitom paradoxně neměl příliš tržní podobu: „*Privatizace bytů do vlastnictví jejich stávajících nájemníků probíhala za velmi výhodných finančních podmínek, i když mezi obcemi značně rozdílných.*“¹²⁴ Ve značné části obcí probíhal odprodej za zlomek odhadní ceny (obvykle mezi 25 – 50 procenty) a takto nastavené mechanismy privatizace bytů fungují v podstatě dodnes. V souladu s teoretickým modelem neoliberalismu (viz. Str. ...) se domníváme, že stát musel nejdříve přerozdělením erárního vlastnictví bytového fondu trh v podstatě vytvořit a nastartovat a občany o jeho existenci následně přesvědčit (viz. strana 36). Výmluvný je v tomto smyslu příklad z Příbrami: „*V Příbrami byly po roce 1991 postupně převedeny státní byty do vlastnictví města. Jednalo se přibližně o 10000 bytových jednotek. Celkový počet bytů v Příbrami byl přitom ve stejném roce 14224, takže město bylo zpočátku majoritním, více než dvoutřetinovým vlastníkem všech bytových jednotek v obci... Vedení města započalo s převáděním bytů do osobního vlastnictví v roce 1995 na základě zákona č. 72/1994 Sb. (zákon o vlastnictví bytů). Zpočátku však velmi nekonceptně, a většinou za poměrně nízkou částku 800 Kč za m², která přetrvala až do minulého roku... Zároveň město začalo prodávat volné, neobsazené byty... Cena 800 Kč za m² při převádění tzv. oprávněným nájemníkům (tedy těm kteří byt až doposud dlouhodobě užívali) byla stanovena usnesením zastupitelstva. Ostatní byty se prodávaly vždy tzv. obálkovou metodou za nejvyšší navrhanou cenu.*“¹²⁵. Stát, potažmo obec, tedy zpočátku vlastnil převážnou většinu bytů a byl tak majoritním hráčem na trhu, který teoreticky sám vytvořil. Teprve přerozdělením bytů mezi občany vzniklo soukromé vlastnictví v bytové sféře a tedy i zmíněný trh s byty. Uvedený příklad z Příbrami však ukazuje, že skutečnému působení tzv. trhu – tedy prodeji za tržní ceny - byl vystavený jen zlomek bytového fondu a průběh privatizace v podstatě umožnil značné části obyvatel republiky relativně kvalitní a cenově výhodné bydlení v osobním vlastnictví za veřejné výdaje. Trh v klasickém chápání se objevuje až následně, kdy přicházejí další lidé, kteří potřebují bydlet, ale původní „karty“ jsou již rozdány. „*V letech 1995 – 2013 bylo za cenu 700 – 800 Kč za m² (plus započítané náklady na údržbu) převedeno celkem 9667 bytů. Zbylý odprodej volných, neobsazených probíhal tzv. obálkovou metodou s celkovým počtem*

¹²⁴ LUX, M., KOSTELECKÝ, T. (eds.), *Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi.* (Praha 2001), s. 101.

¹²⁵ ŠMOLDAS, M., JELÍNKOVÁ, Z., *Podkladová Analýza. Koncepce bydlení města Příbram.* (Příbram 2015), s. 8 a 9.

167 odprodaných bytů a cenami, které se blížili částkám na komerčním trhu.¹²⁶“ V řadě případů ovšem docházelo i k odprodeji celých bytových domů a jiných objektů do rukou soukromých majitelů i s nájemníky. Některá města se nevyhnula spekulacím s bytovým fondem, jinde intenzivně probíhala *gentrifikace* (Olomouc, Český Krumlov) a vytlačování příjmově slabších obyvatel do periferních oblastí v rámci měst či dokonce regionů, což obvykle znamená, že se v daných lokalitách vyskytuje tzv. *rezidenční segregace*, neboli *prostorové vyloučení* (včetně extrémní formy prostorového vyloučení - ubytoven pro sociálně slabé).

Výsledek privatizace často záležel na tom, jakou pozici zaujalo vedení obce k sociálním potřebám svých obyvatel, komu byla svěřena správa bytového fondu a také jestli existovala nějaká ucelená vize rozvoje obce. Dodnes existují sídla, která si zachovala v držení většinu bytového fondu a mají možnost aktivně zasahovat do života obyvatel obce. Bytová politika obce je totiž jedním z mála nástrojů, kterým v současné době obce mohou ještě plošně ovlivňovat životy svých obyvatel. Na druhou stranu zase existují města a obce, která si vědomě ponechala jen minimum bytů. Osud bytového fondu rovněž dost často závisel na tom, jak efektivně probíhala jeho správa. Při přetrvávající ztrátovosti se města a obce svých bytů zbavovala o to intenzivněji nebo se nárazově uchýlovala k drakonickým opatřením. Ilustrativní je v tomto ohledu příklad z Moravského Berouna. Mezi lety 1994 a 2012 zde spravovaly bytový fond města postupně různé soukromé subjekty. Těm se z větší nebo menší mírou úspěšnosti dařilo vybírat nájemné, dlužné částky a investovat do oprav a údržby. Špatným hospodařením některých z těchto firem však vznikly v městském rozpočtu nezanedbatelné ztráty. Naposledy v letech 2006 až 2012 byl bytový fond spravován společností 100% vlastněnou městem, „Městskými službami s. r. o. (vznikly v roce 1998).“ Městské služby platily nájem městu, zároveň jim připadl 17% podíl z výnosů na nájemném. Rada města ponechávala Městským službám určité pravomoci, například při prodlužování nájemních smluv. Tento systém vedl k tomu, že správa bytů se zaměřovala zejména na hledisko krátkodobé finanční výhodnosti. Městské služby tak například vyžadovaly maximální plnění nájemních závazků a – především v letech 2008-2012 – iniciovaly vystěhování 18 rodin, které dlužily na nájemném¹²⁷.

---

¹²⁶ ŠMOLDAS, M., JELÍNKOVÁ, Z., Podkladová Analýza. *Koncepce bydlení města Příbram*. (Příbram 2015), s. 9.

¹²⁷ Vlastní terénní záznamy.

Na příkladu z Moravského Berouna si nyní ještě jednou podrobněji rozebereme možné scénáře průběhu privatizace bytového fondu.

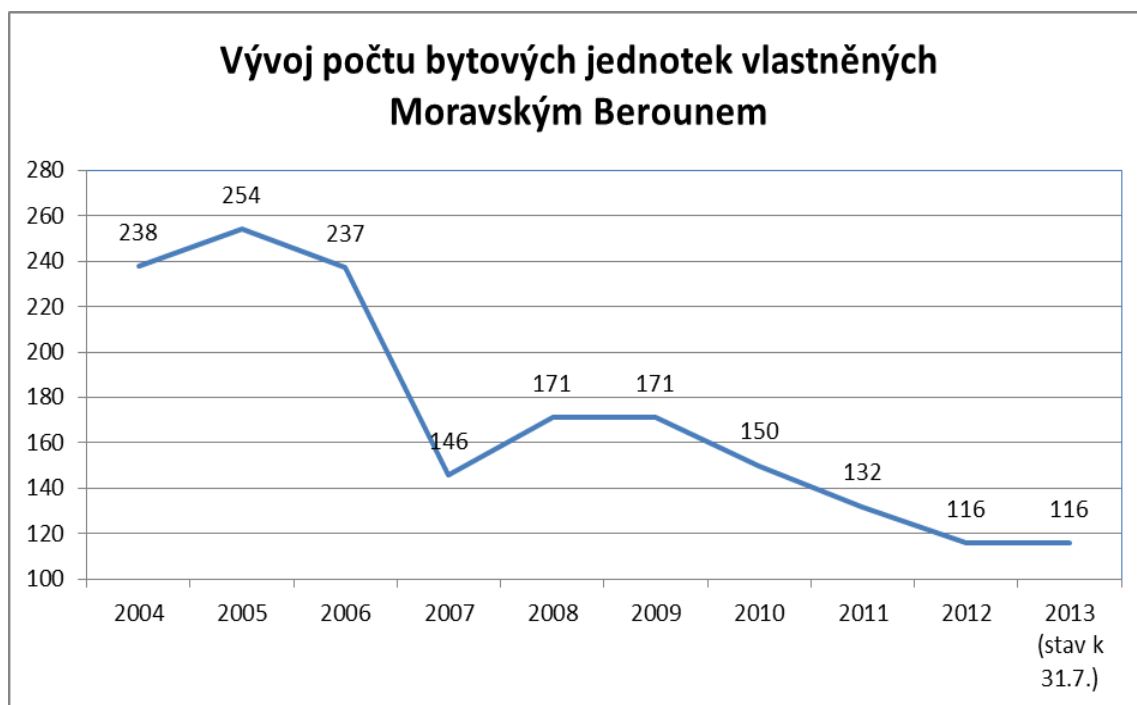
4.2.1 Privatizace bytového fondu v Moravském Berouně

V rámci našeho aplikovaného výzkumu jsme se podrobněji seznámili s privatizací bytového fondu v Moravském Berouně. Její průběh přibližně koresponduje s průměrnými daty o průběhu privatizace v rámci České republiky, a proto ji můžeme použít jako vhodný modelový příklad. Zároveň lze na tomto příkladu dobře ilustrovat, proč právě v Moravském Berouně nedošlo ke koncentraci sociálně vyloučených obyvatel v ubytovnách. Údaje jsou dostupné do roku 2013. Následující pasáž je výňatkem ze studie, na které se autor této práce podílel spoluautorstvím.

„Stejně jako v případě jiných obcí v tehdejší Československu byly i v Moravském Berouně v roce 1991 jednorázově převedeny státní byty do vlastnictví města. Jednalo se celkem o 478 bytových jednotek. Vedení města započalo s jejich odprodejem už v roce 1993, často však velmi nekonceptně a obvykle za méně než polovinu odhadní ceny. V roce 1995 zastupitelstvo „schválilo směrnici pro prodej obecních bytových domů a nemovitostí s nimi souvisejících. Důvodem tohoto rozhodnutí byla skutečnost, že bytový fond neustále chátral a město nemělo dostatek finančních prostředků na jeho údržbu, zvláště když řada nájemníků nejevila snahu platit nájemné a ostatní poplatky související s udržováním bytu. Zastupitelstvo se tak rozhodlo přenést starosti o údržbu desítky let neudržovaných domovních bytů na bedra nájemníků.“¹²⁸ Privatizace bytových jednotek, tedy jejich odprodej do rukou nájemníků, započala v roce 1997 a pokračuje dodnes. Přesnější data o prodaných bytech jsou dostupná až od roku 2004, kdy už jich byla ve vlastnictví obce pouze polovina, konkrétně 238. Do roku 2012 pak město odprodalo dalších 122 bytů. Vývoj počtu bytových jednotek vlastněných obcí přehledně shrnuje Graf č. 4.

---

¹²⁸ ČÁSTEK, Ladislav. MĚSTSKÝ ÚŘAD MORAVSKÝ BEROUN. *Kronika města Moravský Beroun* [online]. Moravský Beroun, 2002. Str. 51. [cit. 2013-10-19]. Dostupné z: http://vademecum.archives.cz/vademecum/Zoomify.action?scanIndex=0&entityRef=%28^%29%28%28%28loc alArchiv%2C^%2C hot_%29%28unidata%29%29%28634582%29%29

Graf č. 4: Vývoj počtu bytových jednotek vlastněných Moravským Berounem v letech 2004–2013 (zdroj: MěÚ Moravský Beroun)

Stabilně sestupný trend narušily v posledních devíti letech dva případy. V roce 2004 město postavilo bytový dům se 16 byty a v roce 2008 byl za přispění prostředků z programu Ministerstva pro místní rozvoj „Podpora výstavby podporovaných bytů“ vystavěn další Dům s chráněnými byty. Celkem v něm vzniklo 27 bytů pro seniory a zdravotně hendikepované.

Celkově vzato, od začátku privatizace obec rozprodala do rukou soukromých vlastníků zhruba tři čtvrtiny svého bytového fondu. Nahlédneme-li do výsledků dotazníkového šetření Ústavu územního rozvoje z roku 2012, zjistíme, že v celorepublikovém kontextu se Moravský Beroun příliš neodlišuje – podíl bytových jednotek, které obcím zůstaly, činí průměrně dokonce jen kolem 20 %. Současných 116 bytů v obecním vlastnictví znamená zhruba 8,4 % z 1376 bytů v Moravském Berouně. Pro srovnání: před privatizací jich byla téměř polovina. Jen připomínáme, že celorepublikový průměr byl v té době 40,1 %.

K problematice bytové politiky dosud rada ani zastupitelstvo nevypracovali žádný koncepční dokument. Neexistuje ani komplexní plán rekonstrukce poměrně zastaralého

bytového fondu a opravy směřují pouze k zajištění nejnútnejšího provozu. Maximálně jednou za rok bývá provedena revitalizace některého z bytových domů, například výměna oken. Další záměry města s bytovým fondem jsou zřetelně orientovány na jeho postupný odprodej. Svědčí o tom příprava prodeje podílů ve dvou bytových domech...

Důvody, proč město prodává bytové podíly a nikoliv celé nemovitosti, jsou dva. Prvním je velmi obtížná prodejnost domů jako celků z důvodu jejich stáří a technického stavu. Druhým důvodem je administrativní jednoduchost postupného prodeje stávajícím nájemníkům. Nabízená cena bytů přitom není vysoká – podle vyjádření pověřeného zaměstnance MěÚ tvoří jen 40 % odhadní ceny. Pokud navíc byty odkoupí všichni nájemníci současně, získají další 25% slevu.

Pro řadu nájemníků však ani tyto vstřícné podmínky prodeje nejsou splnitelné. Zejména sociálně vyloučení nedisponují potřebným finančním obnosem či dokonce dluží na nájemném. Aktuální je tato otázka v bytových domech na ulicích Janáčkova a Opavská. Zde bude nabízeno k odkoupení celkem 17 bytových jednotek. Přinejmenším 12 z nich přitom obývají sociálně vyloučení.

U zadlužených nájemníků město obvykle počká, až jim vyprší nájemní smlouva, případně je exekučně vystěhuje a byt nabídne k odprodeji členům vzniklého společenství vlastníků. Pokud o byty neprojeví zájem nikdo z nich, tak město byty buď znovu pronajme, anebo je nabídne obálkovou metodou dalším zájemcům.

V případě, že někteří z nájemníků neprojeví zájem o odkoupení bytu, může využít předkupního práva některý ze členů společenství vlastníků a byt odkoupit i s nájemníkem.¹²⁹ Pokud o byt nikdo ze společenství vlastníků zájem neprojeví, může zde nájemník za dosavadních podmínek.¹³⁰ Čtyři...sociálně vyloučené rodiny jsou nicméně aktuálně ohroženy ztrátou bydlení, respektive nemožnosti odkoupit bytový podíl, kvůli dluhům.“¹³¹

Z hlediska problematiky prostorového vyloučení je potřeba uvést, že v Moravském

---

¹²⁹ Nájemník může bydlet do té doby, než byt nebude potřebovat vlastník „pro svoji potřebu“ Viz. § 602–606 občanského zákoníku.

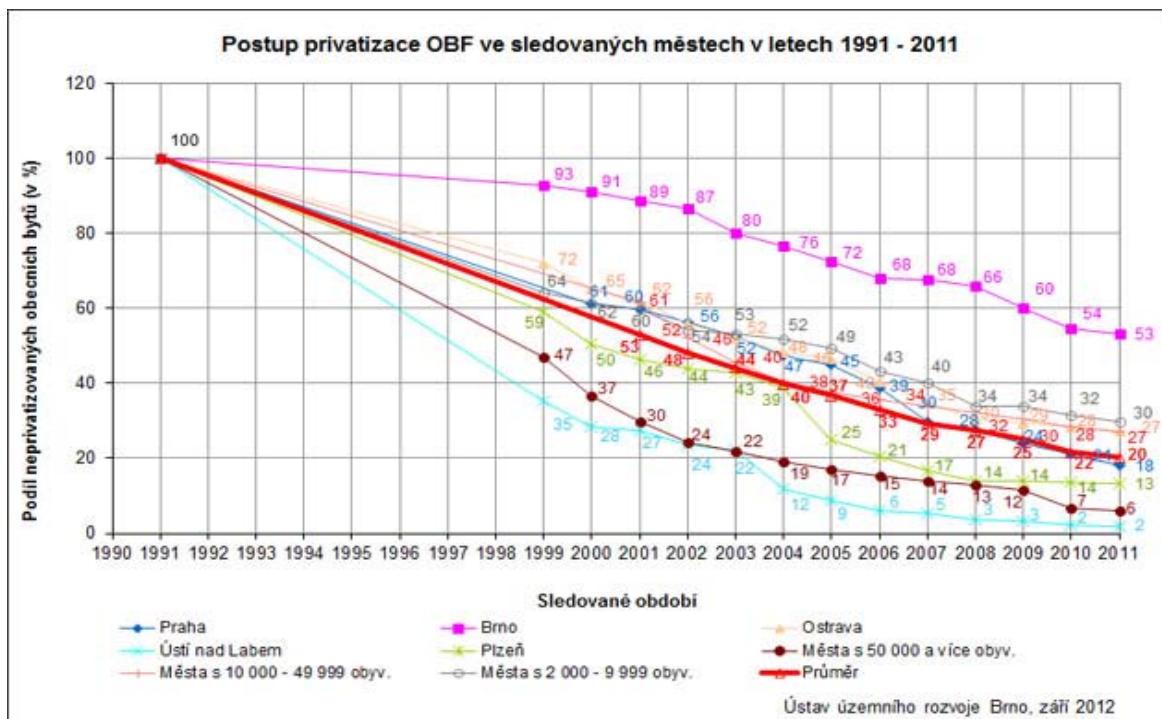
¹³⁰ Tato situace v minulosti nastala v bytovém domě na ulici 539, kde město současnosti vlastní už pouze dvě bytové jednotky.

¹³¹ ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Situační analýza Moravský Beroun*. (Praha 2014), s. 29-33.

Berouně žije již od 50. let 20. století početná romská menšina, která sem migrovala ze Slovenska za prací. Jedná se však o víceméně stabilní starousedlickou populaci, jejíž počet se dokonce v posledních letech kvůli vystěhování zadlužených rodin z městských bytů (a jejich odchodu do obcí v širokém okolí) snížil. Vzhledem k tomu, že průmyslová výroba ve městě v minulosti nijak zásadně nepřesahovala svým rozsahem význam sídla, nevznikly ve městě žádné sub-standardní bytové kapacity (např. ubytovny pro příležitostné zaměstnance), které by se následně musely přeorientovávat na nový typ klientely. To je jedním z hlavních důvodů, proč se ve městě nerozvinul tzv. *obchod s chudobou* a nefungují zde ubytovny pro sociálně slabé. Nicméně existence sociálně vyloučené lokality v obci a periferní poloha města přesto vyvolávají poptávku sociálně slabších obyvatel po specifickém typu bydlení a roztáčí tak spirálu migrace. „*Periferní venkovské oblasti dlouhodobě ztrácejí mladší a vzdělanější populaci. Na periferii zůstávají obyvatelé s nižším vzděláním a důchodci. V poslední době můžeme sledovat přistěhování obyvatel s nízkými příjmy, pro něž periferie představují jedno z mála míst s cenově dostupným bydlením.*“¹³² V Moravském Berouně se nachází množství prázdných nemovitostí, které jsou nabízené k odprodeji za velmi nízké částky a jsou v menší míře kupovány zájemci o tzv. *druhé (rekreační) bydlení*, ve větší míře potom sociálně slabými obyvateli. Z řad sociálně slabých se jedná z větší části o bývalé (vystěhované) nájemníky městských bytů, ale v řadě případů přicházejí i sociálně vyloučení obyvatelé z různých koutů Moravy. Do Berouna je přitom lákají právě levné nemovitosti. Ve městě se tak rozvíjí specifický typ prostorového vyloučení, kterým je soukromé vlastnictví (spojené se zadlužením a exekucemi) laciných nemovitostí (ve špatném stavebně – technickém stavu) sociálně slabými. Moravský Beroun se postupně stává periferií nejen svou polohou, ale i skladbou obyvatelstva, protože střední třída z města pomalu odchází.

---

¹³² SÝKORA, L., (ed.). *Rezidenční segregace*. (Praha 2010), s. 80.

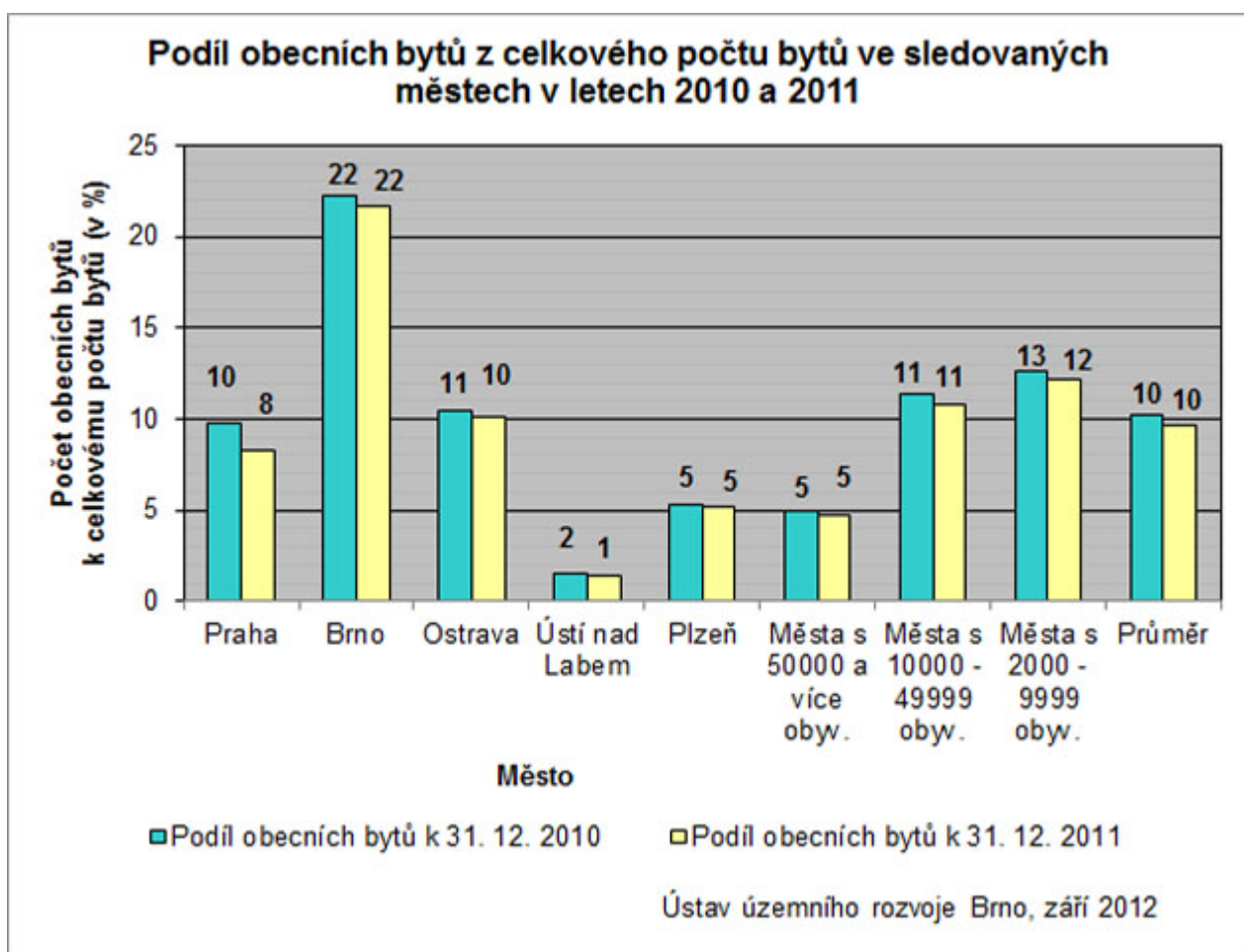
Graf č. 2: Postup privatizace OBF ve sledovaných městech v letech 1991 - 2011 (zdroj

ÚÚR¹³³)

¹³³ BURDOVÁ, Blanka, Dana CHLUPOVÁ, Marie POLEŠÁKOVÁ, Ludmila ROHREROVÁ a ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE. Výsledky dotazníkové akce o změnách v obecním bytovém fondu ve vybraných městech (2010, 2011). In: [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=4591>

4. 2. 2. Dopady privatizace

Graf č. 3: Podíl obecních bytů z celkového počtu bytů ve sledovaných městech v letech 2010 a 2011 (zdroj ÚÚR)

Jak ukazuje graf č. 3, v roce 2011 bylo ve vlastnictví obcí již v průměru jen 10% původního bytového fondu. Přestože někde privatizace stále ještě probíhá, průměrný počet obecních bytů (v procentech) se již zásadně snižovat nebude. Mnohé obce v posledních letech v souvislosti se sociálními problémy přehodnocují svoji sociální a bytovou politiku a zastavily odprodej bytů, tak aby mohly plnit alespoň funkci minimálního garanta bydlení pro

ohrožené a nízkopříjmové skupiny. Mezi ty patří převážně senioři, tělesně a duševně handicapovaní, matky samoživitelky, příjmově slabší obyvatelstvo a další skupiny. Pro tyto skupiny populace si některé obce ponechávají část svého bytového fondu. Mnohde jsou tyto byty označovány dokonce za sociální, ačkoli žádná legislativní, nebo jiná definice sociálního bydlení závazná pro samosprávu doposud neexistuje.

Zmíněný přístup samosprávy sice pro mnoho lidí znamená jedinou a poslední garanci stabilního bydlení. Zároveň se však mnohde paradoxně prohlubuje sociální a prostorové vyloučení. V nájemních městských bytech zůstávají obvykle ty skupiny obyvatel, které si nemohly dovolit jejich odkoupení (a to ani za zlomek odhadní ceny) nebo se z jiných důvodů k této možnosti nedostaly¹³⁴. Často jsou tyto obyvatelé koncentrováni v několika objektech (nebo skupině objektů ve vybraných částech měst), které si město ponechalo pro zmíněné sociální účely. Některé lokality s městskými byty plní zároveň penalizační funkci, kdy jsou určeny například pro dlužníky či jinak stigmatizované osoby. Často se jedná o tzv. holobyty, zbudované na periférii v nekvalitních unimo-buňkách či bývalých kancelářích bez potřebné infrastruktury.

K segregaci může rovněž docházet i u nově vybudovaných či zrekonstruovaných objektů zaměřených pouze na bydlení vybraných cílových skupin (např. tzv. *příjmově vymezené osoby*, senioři, zdravotně handicapované apod.). Tento problém většinou souvisí s nastavením podmínek dotačních titulů. Jako nezamýšlený důsledek sociálně - bytové politiky tak mohou vznikat prostory koncentrace vybraných typů znevýhodnění, chudoby či sociální deprivace (více se tomuto tématu budeme věnovat v kapitole 4.4.3.). Avšak stále je lepší takové bydlení, než žádné. Pokud totiž lidé přicházejí i o bydlení městské (v jakékoliv formě), na řadu potom často přicházejí ubytovny pro sociálně slabé nebo zmíněná migrace do periferních oblastí. Zvláště u etnických menšin totiž vstupu na komerční bytový trh často brání předsudky a diskriminace. U sociálně slabých potom obecně ekonomické bariéry.

Důsledky privatizace je možné rozdělit podle jejího průběhu. Pokud byla většina bytů ve městě převedena do vlastnictví tzv. *oprávněných nájemníků*, značná část obyvatel města díky tomu dodnes bydlí ve vlastních bytech. Majitelé bytů se obvykle sdružují v tzv.

---

¹³⁴ V případě tzv. Domovů s pečovatelskou službou (DPS) potom vznikají objekty, kde jsou koncentrováni výhradně senioři. V některých lokalitách tak vzniká prostorová segregace založená na věku, popř. zdravotním stavu. Pozn. Aut.

společenstvech vlastníků bytových jednotek, v rámci kterých společně realizují údržbu a rekonstrukce. Do sociálních problémů se potom většinou dostávají majitelé bytů, kteří si své nově nabyté vlastnictví neudrželi (např. z finančních důvodů), zadlužili se či o byt přišli. Nebo lidé, kteří si buď nemohli odkoupení bytů (byť za nízké částky) dovolit, či zkrátka neměli možnost odkupu, (když byla např. privatizace v celém městě či v určité lokalitě pozastavena). I v případech převáděných bytů docházelo někdy samozřejmě i ke spekulacím a získané byty byly novými vlastníky obratem prodávány za řádově vyšší částky. Nicméně pokud prodej neprobíhal organizovaně a systematicky, obvykle se nejednalo o více než o jednotky bytů.

Problematičtější dopady privatizace se obvykle objevují v těch lokalitách, kde měl odprodej výrazně pro-tržní podobu. Tržními aktéry mohla být přitom samotná města (popř. bytová družstva), častěji se však takovým způsobem obchodovalo s privatizovaným podnikovým majetkem. Pokud města vstupovala do procesu privatizace pro - tržně, tak většinou u lukrativních lokalit v centrech měst – souvislost s procesem *gentrifikace*. V druhém sledu pak přicházely ke slovu různé realitní společnosti, které například od nájemníků – vlastníků byty vykupovaly. Mnohde docházelo k podvodnému či alespoň lstivému jednání, nepohodlní nájemníci byly různým způsobem přesouvání (do méně atraktivních lokalit), nebo jim (bez jejich dostatečného právního vědomí) byly měněny smlouvy na dobu určitou a následně docházelo k vystěhování. Důsledkem toho byla postupná ztráta bytových jistot určitých segmentů společnosti a jejich vystěhování a následné hromadné stěhování do periferních lokalit, většinou dlouhodobě podfinancovaných objektů, do kterých se průběžně neinvestuje. Zároveň se z těchto objektů či lokalit stěhovali pryč příslušníci střední třídy a majority a vznikali tak třídně a etnicky homogenní místa – sociálně vyloučené lokality. V těchto lokalitách průběžně narůstá počet vystěhovaných dlužníků a spolu s tím i poptávka po substandardních typech komerčního bydlení – živná půda pro ubytovny. Soukromí majitelé ubytoven či bytových domů provozovaných za podobným účelem začínají suplovat selhávající sociální politiku státu.

4. 3. Strukturální, institucionální a lokální příčiny vzniku a přeměny ubytoven pro sociálně slabé

V předchozích podkapitolách jsme nastínili vývoj bytové politiky v České republice a důvody, které vedly ke koncentraci některých částí populace v segregovaných lokalitách. Následující část se zabývá strukturálními a institucionálními příčinami rozvoje tzv. obchodu s chudobou na ubytovnách. Společným znakem těchto ubytovacích zařízení jsou nadstandardně vysoké částky ubytovného za často velmi nekvalitní standard bydlení.

4.3.1. Strukturální příčiny

Komparací výsledků několika výzkumů, ze kterých vychází tato práce, jsme došli k závěru, že lokality, ve kterých původně došlo k rozvoji ubytoven, existovaly specifické startovní podmínky pro tento typ podnikání, dané strukturálním charakterem proměny hospodářství. Ubytovny (v podobě o které hovoří tato práce) se přednostně rozvinuly v lokalitách, kde v minulosti existovala průmyslová produkce přesahující význam sídla, ale v současné době je v útlumu či dokonce zanikla. *„Není náhoda, že většina soukromých ubytoven je soustředěna ve městech a obcích, kde byl dříve koncentrován těžký průmysl anebo velké tovární komplexy. Do těchto průmyslových oblastí, často v bývalých Sudetech, přišlo hned po válce a v desetiletích následujících za prací velké množství nových obyvatel, a to včetně Romů v rámci migračních vln ze Slovenska.“*¹³⁵ V takových lokalitách existovaly značné „substandardní“ ubytovací kapacity pro přechodné či krátkodobé bydlení, tedy ubytovny či bytové domy s malometrážními byty. Ty se však po útlumu výroby uvolnily a stávající majitelé byli nuceni postupně se přeorientovat na jiný typ „klientely“. Ačkoli existují výjimky, pro potřeby zobecnění můžeme říct, že obce z větší části nejsou ani nebyly vlastníky těchto ubytoven, a tak do těchto procesů nemohly zasahovat. Vlastníky ubytovacích zařízení byly obvykle právnické osoby (popř. nástupnické firmy se stejným jménem jako státní podniky), které získaly nemovitosti při privatizaci průmyslových podniků a obvykle je buď dále odprodávaly, či začaly ubytovny provozovat sami.

---

¹³⁵ ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování soc. znev. v obci Větrní*. (Praha 2013)., s. 12.

Zároveň se ubytovným obvykle daří tam, kde již sociálně vyloučené lokality existovaly a přirozeně tak existovala poptávka po „náhradním bydlení“, ať již jako důsledek narůstání počtů romské populace, bytové politiky obcí v okolí či diskriminace na trhu s bydlením. Některé menší obce, které měly omezenou možnost do těchto procesů zasahovat jak na svém území, tak i v okolí bohužel začaly doplácet na vytěsňování sociálně vyloučených, proces *rezidenční segregace* a v některých případech i *gentrifikace* v okolních aglomeracích. Pokud se v takových obcích navíc nacházejí ubytovny, začaly náhle zachytávat neúnosně (vzhledem ke své velikosti) vysoké množství příslušníků vytěsňovaných skupin obyvatelstva ze sousedních (obvykle větších) obcí. Přílehlavý je v tomto případě příklad čtyřtisícového městečka Větřní v jižních Čechách. Ve Větřní existuje již několik desetiletí „starousedlická“ romská lokalita v dolní části obce, kde žije zhruba tři sta lidí. Zároveň se však v obci v posledních letech rozmohly ubytovny, kterých je v současné době šest, a kde bydlí dalších asi 180 lidí. Ti pocházejí často z nedalekého Českého Krumlova, zasaženého procesem gentrifikace. V Krumlově „žili Romové ještě roku 1989 převážně v městském centru. Celkem se jednalo až o 133 rodin. V roce 1991 převedl stát velkou část bytového fondu do vlastnictví obcí. Větší část lukrativních nemovitostí v centru město později rozprodalo soukromým vlastníkům. Ti postupně a pod různými záminkami vystěhovali původní nájemníky do okrajových čtvrtí města. V roce 1999 tak už téměř všichni krumlovští Romové žili na sídlišťích či v jiných periferních čtvrtích. Část nájemníků tuto změnu přivítala, protože kvalita bydlení byla na sídlišti mnohdy nepoměrně větší, než ve starých a neudržovaných bytech nižších kategorií (tzn. bez vlastního sociálního zařízení či s vytápěním na pevná paliva) v centru. Rodiny s přestěhováním nicméně často přišly o smlouvy na dobu neurčitou, jež jim zaručovaly větší jistotu bydlení.“¹³⁶Ztráta jistoty bydlení potom často znamenala nastartování procesu migrace vedoucí až na ubytovnu, v tomto případě do Větřní.

Jak jsme zmínili, cílové obce migrace často nemají prostředky jak se přílivu lidí na ubytovny bránit a stávají se tak odkladištěm lidí vytlačенých bytovou politikou obcí jiných. Navíc existence sociálně vyloučené lokality negativně ovlivňuje poptávku po bydlení a ceny nemovitostí. Obce, ve kterých fungují ubytovny a zároveň do nich směřují další sociálně vyloučení lidé, se dostávají do začarovaného kruhu a stávající se vyloučenými lokalitami,

---

¹³⁶ ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování soc. znev. v obci Větřní*. (Praha 2013), s. 13.

cena i pověst ostatních nemovitosti je ovlivněna negativně natolik, že ubytování dalších sociálně vyloučených zůstává jednou z mála možností, jak na jejich provozu profitovat. Ubytovny (a obecně vyloučené lokality) se tak postupně kvůli zákonitostem realitního trhu „roztahují do svého okolí“, který potom (metaforicky řečeno) pohlcují.

4.3.2 Institucionální příčiny

Paralelně se strukturálními příčinami způsobily současnou transformaci ubytoven rovněž některé institucionální faktory související s vývojem a nastavením sociální a bytové politiky, především pak ve způsobu jakým začaly být vypláceny tzv. dávky na bydlení. Jedna z těchto dávek – doplatek na bydlení, je základním nástrojem, kterým stát pokrývá nájemníkům ubytoven jejich finanční náklady na bydlení

„Současný problém s tuzemskými ubytovnami se začínal rodit někdy kolem roku 2007. Začátkem toho roku nabytl účinnosti nový Zákon o pomoci v hmotné nouzi (č. 111/2006 ze 14. března 2006). V něm se výše dávky nazvané doplatek na bydlení začala stanovovat podle tzv. odůvodněných nákladů na bydlení, což se podstatně lišilo od předcházející praxe, kdy se přihlíželo výhradně k výši příjmů. Tato změna nastartovala proces, kdy se část provozovatelů ubytoven přeorientovala na dlouhodobě sociálně slabé. Přestože se někteří ubytovatelé zaměřovali na romskou klientelu již dříve, po změně zákona se ubytovny staly odvětvím podnikání se státem zaručeným stabilním ziskem s minimálním rizikem. Celý problém logicky kulminoval především v obcích, které již měly zkušenost se sociálním vyloučením“¹³⁷

Přestože změny v zákoně č. 111 vedly k nezamýšleným důsledkům a finanční podpora ubytoven pravděpodobně nebyla jejich cílem, prudká přeměna těchto zařízení v komerční alternativu chybějících kapacit bydlení pro dlouhodobě marginalizované skupiny obyvatel svědčí o tom, že stát, potažmo obce, selhávají ve schopnosti plnit svou sociální úlohu systematicky a odpovědnost za bydlení chudých občanů se v duchu neoliberalismu přesouvá do rukou soukromého sektoru (outsourcing), který na tom s pomocí státu patřičně profituje.

*„V: A vod který doby se dá vysledovat, že na tom začali podnikat majitelé těch ubytoven?
I: Od té doby, co to vzniklo, tak si ti majitelé zjistili, že v konečném důsledku se na tom obohatí*

---

¹³⁷ ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A., *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování soc. znev. v obci Větrní*. (Praha 2013), s. 8.

on. Takže ti lidé tady, ti naši klienti, jsou jenom takový prostředník, kde se ty peníze přelévají. Takže v konečném důsledku každý vlastník, kterej má nějakou ubytovnu, pokoj, byt... prostě okamžitě to pronajímá, protože ví, že se k němu dostanou peníze. A ti lidi jsou jim ještě vděčný a vlastně moc neprotestujou, protože, hlavně že bydlí.“¹³⁸

Výše uvedené bezděčné důsledky zákona č. 111 přitom tento nevyhnutelný proces jen urychlily. Stejně tak ho však zrychluje poněkud nesystematická praxe výkonu sociální politiky, kterou od roku 2012 z větší části zabezpečují úřady práce. Jejich praxe ve vyplácení některých dávek, především pak doplatku na bydlení prakticky není centrálně řízena. To v praxi znamená, že jednotlivá pracoviště úřadu, tzv. kontaktní pracoviště, vyplácejí procentuálně různé podíly těchto doplatků (zastropována je pouze jejich maximální výše), což značně znepráhledňuje situaci a přispívá k migraci do některých lokalit s ubytovnami, kde je výše vyplaceného doplatku štedřejší a naopak.

4.3.3 Teoretický rámec

V rámci teoretických modelů nastíněných v kapitole 3, považujeme ubytovny jednak typický projev *neoliberalismu*, kdy je výkon odpovědnosti státu za sociální bytovou politiku delegován na soukromé subjekty, ačkoliv stát zůstává tím, kdo tuto nepřímou politiku financuje ze svých zdrojů. Majitelé ubytoven jsou tak de-facto externími dodavateli služeb, profitujícími ze státního rozpočtu (outsourcing).

Zároveň s tím považujeme ubytovny za fenomén, na který je možné vztáhnout Wacquantovu definici *ghetta*, respektive její českou mutaci formulovanou Růžičkou a Liptákem a uplatňovanou na některé romské lokality v České republice¹³⁹. V tomto pojetí plní ubytovny dvě základní funkce *ghetta*, kterými jsou „*oddělení stigmatizované skupiny od skupiny mocensky dominantní...a extrakce ekonomické hodnoty ze segregované stigmatizované skupiny*“¹⁴⁰ První funkce je jednoznačně symbolická (ačkoliv s konkrétními

---

¹³⁸ Vlastní terénní záznamy. V = výzkumník, I = informant Úřadu práce

¹³⁹ Viz. RŮŽIČKA, M., LIPTÁK, L., *Těžební limity prolomeny: Extrakce ekonomického a politického kapitálu z romského ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*, (Brno 2013).

¹⁴⁰ RŮŽIČKA, M., LIPTÁK, L., *Těžební limity prolomeny: Extrakce ekonomického a politického kapitálu z romského ghetta*, In: LIPTÁK, L. A KOL., *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*, (Brno 2013) s. 197.

prostorovými dopady) a souvisí s celkovou *purifikací*¹⁴¹ veřejného prostoru od nežádoucích, tento prostor symbolicky kontaminujících skupin, které jsou z něj vytěsňovány a koncentrovány ve vyhrazených lokalitách. Druhá funkce ubytoven jako ghetta je potom výhradně ekonomická, protože obyvatelé ubytoven zajišťují majitelům ubytoven značné finanční zisky placením enormně vysokých částek za bydlení, pokrytých převážně ze státního rozpočtu (nehledě na další možnosti ekonomického vytěžování jako je práce na černo či výherní automaty). Příklady z terénu přitom dokazují, že v případě, že svou ekonomickou funkci obyvatelé ubytoven ztrácí, například pozastavením výplaty dávek na bydlení ze strany úřadu práce (např. kvůli chybějící kolaudaci ubytovny), jsou okamžitě vystěhováni¹⁴².

Navíc se odvažujeme tvrdit, že obyvatelé ubytoven (a potažmo všech vyloučených lokalit) plní symbolickou funkci legitimizující *neoliberální* model společenského uspořádání, protože slouží jako jakýsi „odstrašující příklad“ či převrácený obraz požadovaných občanských ctností v tomto společenském uspořádání. *Prekarizovaná* střední třída je proto vnímá jako ohrožení a může se vůči nim vymezovat, čímž si potvrzuje vlastní identitu a postavení v rámci společnosti.

5. Závěr

Tato práce popisuje strukturální a institucionální příčiny přeměny (či vzniku) klasických ubytoven na komerční alternativu suplující nedostatečné kapacity sociálního bydlení pro některé skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením. Zdrojem poznatků studie byla komparace výsledků několika aplikovaných terénních výzkumů a studium historických proměn bytové politiky. Deskripce příčin přeměny je zastřešena kombinací teoretických modelů, které osvětlují symbolické a ekonomické funkce ubytoven a politické příčiny objasňující změny ve společenském chápání veřejného prostoru a veřejných služeb.

Práce si neklade za cíl popsat všechny myslitelné varianty fungování ubytoven v různých obcích ani všechny varianty typů substandardního bydlení sociálně vyloučených. Rovněž si nenárokuje prozkoumat všechny detaily historie bytové problematiky na území České republiky. V rámci komparace poznatků a jejich uvedení do teoretického kontextu jsme si

---

¹⁴¹ Viz. VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., HOFREK, O., „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé. Sociologický časopis, 2011, vol. 47, No. 4

¹⁴² Vlastní terénní záznamy z Olomouce.

dovolili pracovat s nezbytnou mírou zobecnění.

6. Použitá literatura a prameny:

6.1 Knihy:

BOURDIE, P.: Teorie jednání. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum 1998. ISBN: 978-80-7184-518-8

ČERVÍNKOVÁ, K.: Segregace: teorie a praxe na příkladu města Olomouce. Olomouc: Univerzita Palackého. 2008 (diplomová práce).

DAVIDOVÁ, E.: Romano drom - Cesty Romů. Olomouc: Nakladatelství UPOL, 1995. ISBN: 80-7067-533-8.

ERIKSEN, T., H.: Sociální a kulturní antropologie. Přeložila Hana Loupová. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-465-6.

FOUCAULT, M., Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení. Praha: Dauphin, 2000. **ISBN:** 8086019969

HIRT, T., JAKOUBEK, M., Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN: 80-86898-76-8

HIRT, T. A KOL., Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie. Plzeň: Západočeská Univerzita, 2012. ISBN: 978-80-261-0122-2

HORÁKOVÁ, H.: Kultura jako všelék? Kritika soudobých přístupů. Praha: SLON – Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN: 978-80-7419-103-9

HRUŠKA – TVRDÝ, L. A KOL.: Industriální město v postindustriální společnosti. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, 2010. ISBN: 978-80-904810

JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. (eds.): Cikánské skupiny a jejich organizace

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2009. ISBN: 978-80-7325-178-9.

KOLEKTIV A.: Romové, bydlení, soužití. Praha: SOCIOKLUB, 2000. ISBN: 80-902260-8-6b

KOLEKTIV A.: Romové ve městě. Praha: SOCIOKLUB, 2002. ISBN: 80-86484-01-7

KOLEKTIV A.: Velký sociologický slovník. 1.vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

LUX, M., MIKESZOVÁ, M., SUNEGA, P.: Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010. ISBN: 978-80-7330-176-7

LUX, M., KOSTELECKÝ, T.: Bytová politika. Teorie a inovace pro praxi. Praha: SLON – Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN: 978-80-7419-068-1.

LIPTÁK, L. A KOL., Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2013. ISBN 978-80-7239-314-5.

MAREŠ, P.: Faktory sociálního vyloučení. Praha VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN: 80-87007-15-8.

MAREŠ, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: SLON – Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN: 80-85850-61-3

MAREŠ, P., HOFÍNEK, O., (eds.) Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze (Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. ISBN: 978-80-210-4439-5

MILLS, CH., W.: Sociologická imaginace. Přeložil Václav Dušek. Praha: SLON – Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN: 978-80-86429-93-9

MIOVSKÝ, M.: Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. ISBN: 80-247-1362-4

MORGAN, D., L.: Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu. Tišnov: Nakladatelství Albert, 2001. ISBN: 80-85834-77-4

MURPHY, R., F.: Úvod do sociální a kulturní antropologie. Přeložila Hana Červinková. Praha: SLON-Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN: 978-80-8642-925-0

NOVOTNÁ, A.: Gentrifikace: Příklad Prahy – Holešovic? Praha: Univerzita Karlova, 2007 (diplomová práce).

RUSSELL, B., H.: Reserch methods in antropology. Qualitative and quantitative approaches. Walnut creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira press, 1995. ISBN: 0-7591-0868-4

SENNETT, R., The Fall of Public Man. Cambridge University press, 1976. ISBN: 0521292158

SILVERMAN, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum. 1. vyd. Přeložili Martin Šturlajter a Věra Fabiánová. Bratislava: Ikar, 2005. ISBN 80- 551-0904-4

SIROVÁTKA, T. (ed.): Menšiny a marginalizované skupiny v České republice. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN: 80-86251-13-6.

SÝKORA, L. (ed.). *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova, 2010. ISBN ISBN 978-80-86561-34-9 (UK PŘF) ISBN 978-80-87147 (MMR).

TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. (eds.): Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN: 978-80-7380-378-0

WACQUANT, L.: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. New York: Polity Press, 2007. ISBN: 9780745631240

6. 2 Odborné články:

AGAR, M., H.: Dát etnografii nový rozměr aneb od „kruhu“ k „plektru“. Přeložil Ivo Vasiljev IN: *Český lid* 78, 1991, 2, str.: 78-84. ISSN: 0009-0794

BURAWOY, M.: The extended case method. IN: *Sociological theory* č. 16, 1998, str.: 4 – 33. ISSN: 1467-9558

BURJÁNEK, A.: Segregace. IN: *Sociologický časopis* č. 33, 1997, str.: 425. ISSN: 0038-0288

GUILLEMIN, M., GILLIAM, L.: Etika, reflexivita a „eticky důležité okamžiky ve výzkumu. Přeložili Zdeněk Konopásek a Jiřina Zachová. IN: *Biograf* č 35, 2004, str.: 11-31. ISSN: 1211-5770

MAREŠ, P.: Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. IN: *Sociologický časopis* č. 3, 2000, str. 287 – 288. ISSN: 0038-0288

RŮŽIČKA, M.: Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. IN: *Sociologický časopis* č. 47, 2011. ISSN: 0038-0288

STANKO, M.: Metoda v etnologii. IN: *Český lid* č. 2, 1995, str.:89 – 98. ISSN: 0009-0794

ŠIMÍKOVÁ, I. a J. VYHLÍDAL. Sociální konstrukce systému sociální ochrany: Administrace klientů jako prostor interpretace. *Sociální studia*. roč. 2010, č. 1. ISSN: 1214-813X

VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., HOFREK, O., „*Za čistší město*“: *Problémové lokality a jejich obyvatelé*. *Sociologický časopis*, 2011, vol. 47, No. 4. ISSN: 0038-0288

WACQUANT, L. *Crafting the Neoliberal state: Workfare, Prisonfare and the Social Insecurity*. *Sociological forum*. Vol 25. No. 2. June 2010, s. 197 a 200. ISSN: 1573-7861

ŠMOLDAS, M., JELÍNKOVÁ, Z. Podkladová analýza: Koncepce bydlení města Příbram[online]. 2015. *MĚSTO PŘÍBRAM/ANTROPOHLED* Z. S. Příbram [cit. 2015-08-28]. Dostupné z: http://www.pribram.eu/files/post/101776/Podkladov____anal____za_ke_koncepci_bydlen____shy__mA_rsaquo_sta_P____trade____shy_bram.pdf

ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A.: Situační analýza Moravský Beroun. Praha: Úřad vlády ČR, odbor pro sociální začleňování, 2014. [cit. 2015-08-28]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-moravsky-beroun>

ŠMOLDAS, M., PELIKÁNOVÁ, A.: Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování sociálně znevýhodněných v obci Větrní. Praha: Úřad vlády ČR, odbor pro sociální začleňování, 2013. [cit. 2015-08-28]. Dostupné z: [file:///C:/Users/PC/Downloads/ASZ_Vetrni_analyza_ubytovny_FINAL%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/ASZ_Vetrni_analyza_ubytovny_FINAL%20(2).pdf)

ŠTĚPÁNKOVÁ, H., LOMOZOVÁ P.: Analýza bytové problematiky v Předlicích. Praha: Úřad vlády ČR, odbor pro sociální začleňování, 2013. [cit. 2015-08-28]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-usti-nad-labem>

TOUŠEK, L.: Přehledové studie 07/11. Sociální vyloučení a prostorová segregace. Plzeň: CAAT - Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, 2007. In: [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/143_143_ladislav_tousek_socialni_vyloucen_i_a_prostorova_segregace.pdf

WALACH, Milan. Neoliberalismus mezi ideologií a skutečností. *Deník referendum* [online]. roč. 2012 [cit. 2014-02-01]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/13494-neoliberalismus-mezi-ideologii-a-skutecnosti>

WACQUANT, L. The punitive regulation of poverty in the neoliberal age. *50.50. Inclusive democracy: Open democracy* [online]. roč. 2011, 1 August [cit. 2015-01-25]. Dostupné z: <https://opendemocracy.net/5050/lo%C3%AFc-wacquant/punitive-regulation-of-poverty-in-neoliberal-age>